

Безусловна любов

РАЗКАЗВАЧИ НА ИСТОРИИ

Безусловна любов

РАЗКАЗВАЧИ НА ИСТОРИИ

Авторите на историите в тази книга са здравни специалисти и здравни медиатори, психолози, професионалисти, работещи на терен и с различни уязвими общности от Благоевград, Казанлък, Ловеч, Монтана, Плевен, Перник, Пловдив, Русе, Сливен, София и Сунгурларе.

Редактори: Ралица Згалеvsка, д-р Радосвета Стаменкова

Издание на Българската асоциация
по семейно планиране и сексуално здраве
София, 2022 г.

Проект „Промяна на наратива: Разказвачите на истории“

Съдържание

Талисманче

Историята на Исмаил Едипов, *от Антоанета Ефтимова* 9

Имãне

Историята на баба Ружа, *от Валентина Неделчева* 14

Загубена любов

Историята на Вера Николова,
от д-р Вероника Кръстанова 15

„С Веселина имахме много специална връзка“

Историята на Веселина Николова,
от Веселина Иванова 17

На гости в Америка

Историята на Стойка Ненова, *от Виолета Колева*..... 20

Предателство

Историята на Марийка Георгиева, *от Диана Георгиева* 23

Най-хубавият костюм

Историята на Захари Иванов, *от Захари Атанасов* 25

По-палава и от момчетата

Историята на Канат Агушева, *от Катя Кирилова* 27

Първата чепка грозде

Историята на Велчо Велчев, *от д-р Кина Велчева* 29

„Имах дом, в който всеки беше добре дошъл...“

Историята на Тотка Поплазарова, *от Мария Калоянова* 33

„Вкопаната“ църква

Историята на Цоньо Чавров, *от Милен Чавров*..... 45

„Каквото и да става, аз винаги ще ви обичам...“

Историята на Добринка Ботева,
от д-р Мирослав Ангелов 48

Съдържание

Незабравимата

Историята на Стефана Попова, *от Огнян Каменов*.....52

Една жена в България между две войни и два режима

Историята на Марийка Дабова, *от Павлина Филипова*.....55

Честни и достойни в живота

Историята на Цветан Стоянов, *от Петър Цветанов*.....60

Баница и топла леблебия

Историята на Славка Захариева, *от Петър Цинцарски* 64

Игра с орехи

Историята на Радка Канакова, *от Петя Димитрова*.....67

Безусловна любов

Историята на Цветанка Томова,
от д-р Радосвета Стаменкова.....69

Парчета илюзия

Историята на Радка Илиева, *от Радостина Антонова* 74

Човек сред хора живее

Историята на Георги Дойчев, *от Ралица Згалеvsка*.....79

Лихвари

Историята на Петър Христов, *от Събина Христова* 86

Божи дар

Историята на Тотка Ангелова, *от Теодора Бориславова* 88

Достойнство

Историята на Тончо Конов, *от Тони Тончева* 91

Настоящото издание представя разкази от различни автори, участвали в тридневно обучение за разказване на истории (сторителинг) и промяна на наратива, проведено от преподавателите по наративна медицина в Колумбийския университет:

клиничният психолог д-р Мъри Носел, основател и директор на компанията „Narativ Inc“, специализирана в обучения за „разказване на истории“ с офиси в Ню Йорк и Лондон

„Слушането оформя говоренето. Ние трябва да искаме да разберем другия и да слушаме открито, без предразсъдъци и предварителна нагласа“

психиатърът д-р Пол Броуди, разказвач на истории и семеен терапевт, който освен медицина е завършил и актьорско майсторство в Драма Студио Лондон

„През историите хората могат да се свързват един с друг като човешки същества“

Представете си слушането като една голяма купа. А говоренето – като вода, която изливате в тази купа. Точно така, както водата се излива и заема формата на купата, по същия начин слушането оформя говоренето.

Слушането и разказването са сложно взаимосвързани помежду си. Често, и особено в наши дни, процесът на това взаимно свързване бива нарушен от различни пречки.

Използването на мобилен телефон и новите технологии са само част от възможните препятствия между хората в опитите им да се свързват едни с други и да се разбират. Те са „външни“, тъй като се случват извън нас – шумът от климатика или хладилника, колите на улицата, гласове в коридора... Могат да възпрепятстват слушането също така т.нар. „физиологични пречки“ – това е всичко, което се случва в тялото ни – преяли сме, боли ни глава, имаме нужда от кафе, трябва да отидем до тоалетна, жадни сме, топло или студено ни е... Съществуват и „вътрешни“ пречки, които могат да затрудняват слушането – това са всички неща, които се случват в ума ни – натрапчиви мисли, емоции и чувства, предубеждения... – те създават своеобразен шум и ни пречат да възприемаме обективно разказването. Интересно е, че често пред нас възникват и „психологически пречки“ – това са всички опити да правим преценка на себе си или на другия, да се опитваме да категоризираме или да си

обясним нещата, да вложим наш, собствен смисъл дори още преди да сме чули разказа докрай. Не на последно място се случва взаимоотношенията между нас, и особено тези, свързани със субординация и властови позиции, да са пречка в общуването помежду ни.

Затова е важно, опитвайки се да слушаме и да разбираме другите, да създаваме пространство, в което да се свързваме помежду си без пречки.

Начинът, по който слушаме, придава форма на разказването, а разказаната история променя и средата, и слушащия, който през нашите думи усеща със сетивата ни – какво сме видели, чули, помирисали, вкусили, докоснали.

Докато разказвахме на глас историите на бабите и дядовците си, имяхме усещането, че те са с нас в залата. Неусетно, един по един, се появяваха и изпълваха пространството образите на българи, роми, граждани, селски стопани, учени, занаятчии, глави на семейства, майки – шарен народ. Всеки от тези хора носеше със себе си от миналото своите чувства, трудности, ценности, вярвания и надежди. Онова, което ни обедини като група и което всеки от нас усети, беше огромна, безмерна и безусловна любов.

От редакторите

Талисманче

Историята на Исмаил Едипов

Антоанета Ефтимова,
*р. 1976 г., здравен медиатор
в Община Благоевград;
Председател на УС на
Националната мрежа на
здравните медиатори*

Казвам се Исмаил Едипов.

Роден съм през пролетта на 1922 г. в село Бараково, което се намира в югозападните склонове на Рила планина. В бедно занаятчийско семейство. Баща – ковач, и майка, която работеше в престижната по това време „Балабанова фабрика“ – фабрика за книжа.

Имам трима братя и една сестра. Спомням си с умиление домашния ни уют, здравата връзка помежду ни като семейство и изградените топли чувства на взаимно уважение. Не бяхме богати, но осъзнавахме нежните грижи на родителите ни и желанието им да ни дадат най-доброто, което могат. Майка ми беше красива жена, добра домакиня и невероятна готвачка. Не съм сигурен, дали съм вкусвал по-вкусни ястия от нейните... Харесвах дългите ѝ черни коси и непокорните къдрици, които се спускаха по целия ѝ гръб! Никога не ми беше минавало наум, че именно тези прекрасни къдрици един ден ще бъдат причината да загубя своята майка и да остана сирак на 7-годишна възраст...

С голяма болка в сърцето си си спомням онзи съдбоносен ден, който остави голям отпечатък в моя живот! Той се превърна в една нелечима рана за мен. Това

е най-коварната загуба, която може да сполети едно невръстно дете... В този ден безгрижно си играех около двора ни в близост до фабриката, в която работеше майка ми. Чух доближаваща се глъч и видях малка група от хора, които бяха заобиколили нещото, което носеха... Разбрах, че това е тялото на човек, който е претърпял трудова злополука във фабриката. Какво ли бе станало...? Чух някой да казва, че някаква издигаща се преса заплела косите на някаква жена, чиято работна предпазна шапка се изхлузила. Въпреки усилията на техниците незабавно да спрат пресата, тя вече била успяла безмилостно да издигне жената до известна височина, докато целият скалп на жената се отлепил! Шурнала кръв... Опитали да спасят живота ѝ... но безуспешно! Видях приближаващата се група, която мина в близост до мен и тогава забелязах ръката на жената, която се подаваше отстрани. Познах гривната на мама... В този миг цялото ми тяло изтръпна...! Занемях...! Неизпитвана до тогава болка ме прониза изцяло...! Никога, никога повече нямаше да видя мама...

Бях ученолюбиво дете, говорех и четях ясно и отчетливо и именно за това бях избран в класа аз да казвам молитвата „Отче наш“. Неочаквано един ден учителката ни избяга извън граница и тогава цялото училище взе решение и ме постави мен за учител – да водя заниманията, за да не прекъсва учебния процес, докато намерят и назначат друг учител за нас. Така наследих прозвището си „Исмаил – даскала“. Макар и сирак, успях да завърша средното си образование в „Коларо-железарското училище в Дупница. В следващите години заедно с мои съученици работех в Ловеч и Троян, където построявахме тунели.

Последваха години, в които след казармата си заживях в Благоевград. Бях един от общо четиримата по това време добри заварчици в града, които изработихме красивия парапет на централния мост в Благоевград, над река Бистрица, прекосяваща града.

Уважаван и ценен, станах общински съветник. Бях единственият ром, който заедно с управниците на града по това време присъствах на трибуните, откъдето приветствахме минаващите манифестации. Вярвах, че всеки човек може да бъде успешен, ако наистина го желае и се стреми към поставените си цели! Без значение от какъв етнос е.

Радвам се, че успях да помогна да бъдат раздадени парцели за строеж на ромски къщи и така се създаде така наречената Нова ромска махала. По това време в Благоевград имаше завод за механични конструкции – ЗМК, в който стотици семейства изкарваха прехраната си. Там обучих десетки хора, на които предадох занаята „заварчик“. Така спечелих тяхното уважение и благодарност, които често ми изказваха.

В Благоевград се запознах и впоследствие се ожених за най-красивата по това време жена! Толкова хубава, че я наричаха „Бяла Яна“. Обикнах я много. Казваше се Рукие.

Тя бе дъщеря на ходжа, а аз – християнин. Нейната съдба също не бе лека – останала бе вдовица с три невръстни деца, след като „жълтата гостенка“ (туберкулоза), ѝ бе отнела съпруга. Оженихме се и аз се грижех като истински баща за децата ѝ. Те израснаха обичани от нас, и ме наричаха „татко“, защото аз наистина бях такъв за тях. Така се роди нашият син Любен. Той наследи моето ученолюбие, трудолюбие, доброта и честност. Успях да

го обуча и предам занаята си и така той усвои тънкостите на успешното майсторско заваряване, сертифициран заварчик седми разряд. Гордея се с неговите постижения! Господ ме благослови с внуци и правнуци! Благодаря Му! Но едно от всички тях бе моето любимо внуче. Наричах го „талисманчето на дядо“! Казва се Антоанета. Толкова много я обичам! Гледах как расте пред моите очи! А тя често забелязваше когато плачех и ме питаше: „Защо плачеш, дядо?“ Когато тя порасна, отговорих на въпроса ѝ: „Ти си моята любима внучка и те наричам „талисманче“, защото си истинско копие на един много скъп и ценен за мен човек – моята майка! Толкова много приличаш на нея! Тази поразителна прилика ме разплаква всеки път, щом те погледна!“

Знаех, че всеки човек е ценен и уникален! Вярвах в Бога и търсех всеки ден Неговото благословение и водителство! Наслаждавах се да чета, и не спрях да го правя до последния си дъх! Надявам се, че съм предал тези ценности на моето поколение!

Починах на 74 години – през 1996 г., четири години след смъртта на съпругата ми Рукие.

Имàне

Историята на моята баба

Валентина Неделчева,

р. 1983 г. е социален работник

в Дневен център за хора

с увреждания в Казанлък

Казвам се Ружа.

Родена съм в едно село в Гърция. Когато бях на 16 години имаше война. Поради тежките условия със семейството ми избягахме от Гърция и дойдохме да живеем в България. Спомням си, че преди да тръгнем от там заровихме всичко, което имахме – цялото ни имущество, за да не го докопат хората, които ни принудиха да избягаме. Опитах се да запомня мястото, за да се върнем някой ден да си вземем оставеното зад гърба ни.

В България се установихме в град Харманли. След няколко години, изпълнени с трудности, там срещнах бъдещия си съпруг – Васил. Оказа се, че той също е избягал от Гърция горе-долу по същото време, когато и ние. Но съдбата ни запозна не в Гърция, а в България.

Оженихме се и със собствени сили от труда на четирите ни ръце построихме къща, където създадохме истинско семейство. Родиха ни се три деца – две момчета и едно момиче. Животът ни не беше никак лек. Търпяхме много лишения и работехме усилено на нивата, за да ги отгледаме. Те пораснаха и на свой ред създадоха свои семейства. Народиха ни се внуци.

Аз и съпругът ми никога не се върнахме в Гърция да търсим заровеното имàне.

Погребани сме в България, в град Харманли.

Загубена любов

Историята на баба Вера

Д-р Вероника Кръстанова,
*р. 1971 г., специалист акушер-гинеколог
в МБАЛ „Вита“, София; член на множество
български и европейски професионални
сдружения; Председател на УС на
Българска Асоциация
по семейно планиране и сексуално здраве*

Казвам се Вера Николова.

Родена съм на 8 март 1918 година в град Враца в семейство на среднозаможни българи. Майка ми беше благата жена, при която идваха хора от цяла Враца да им гледа на кафе. Спомням си хората, които идваха с надежда да научат нещо за болен човек или за любим.

Баща ми се занимаваше с търговия, но не му вървеше и се пропи. За него нямам хубави спомени – само тъжната гледка – легнал на улицата, когато ни викаха да го прибираме.

Рано се наложи да напусна града и да работя в голяма София като тъкачка, още незавършила образованието си. Живеехме на квартира с най-добрата ми приятелка Елена Джурова. Никога няма да забравя как криехме на тавана нейния любим Добри, който беше от съпротивата. Смутни времена бяха – бомбардировки, глад, купонна система... Така срещнах и любовта на моя живот – синът на собствениците на фабриката. Както и да се криехме, за да сме заедно, разбраха за нас и родителите му го изпратиха в чужбина.

Примирих се със съдбата си и работех неуморно. Ожених се за един младеж, който ме преследваше през цялото време, но не бяхме щастливи. Той, освен че не си сваляше чорапите в леглото, пиеше и ми посягаше. Разделихме се след като поотраснаха двете ни дъщери – Лиляна и Мария.

На стари години живеях сама в моето жилище. Обичах да посещавам дъщерите си, но винаги преспивах в моята си къща. Разказвах на моята внучка Вероника за живота си и най-вече за моята загубена любов.

Починах от кръвоизлив на язвата ми на 86 години, сама – в коридорите на голяма болница, където ме заведоха с надеждата да ме спасят, след операция. Сега ги посещавам в сънищата им и разказвам за новия си живот.

„С Веселина имяхме много специална връзка...“

Историята на моята баба

Веселина Иванова,
*р. 1984 г., психолог,
член на Управителния съвет
на фондация П.У.Л.С.,
опит в работа с жертви
на домашно насилие*

Казвам се Павлина Николаева Николова.

Родена съм на 15 март 1936 година в с. Косача, на няколко километра от с. Ковачевци. Аз имам брат близнак, Павел. Ние с него сме най-малките от осем деца.

На четири години загубихме баща си. На мама и нас не ни беше никак лесно. Въпреки трудностите, с които се сблъскахме, понякога беше и много забавно, аз бях много щура, ходех на училище с голямо желание. Много се закачах с другите деца, обикновено обаче го отнасяше брат ми Павел. Не знам как така се случваше, но понякога беше набит от другите деца, друг път пък беше наказван от даскалите – в повечето случаи все заради мен.

Растях в голямо семейство, не идеално, но задружно.

След като завърших осми клас в населеното място, където бях родена и израснала, заминах за София при най-големия си брат, Богдан. При него живеехме аз и Павел. Аз работех и учех. Харесваше ми да живея в София, въпреки многото ми ангажменти успях да ходя и на

театър и кино. По-големият ми брат Богдан много се стараеше да ме запознава с интелигентни и добри мъже с цел да ме омъжи за някой от тях, но на мен все по нещо ми липсваше у всеки от тях. Истината е, че аз си имах един младеж, които живееше в селото, от което бях родом. Той беше голям красавец – един такъв синеок, с тъмни и гъсти коси, един напет... Само като се сетя, чак ми омекват колената...

По това време брат ми Павел работеше в един завод близо до София и играеше в баскетболен клуб към този завод. Един ден след поредна победа, той ми каза: „Сестричке, ние се класирахме, нашия отбор ще пътува в Чехословакия и ще играем там. Представяш ли си. Аз ще пътувам до там и ще имам възможност да посетя друга страна. Много съм щастлив!“

И аз бях много щастлива за братчето ми. Колко парадоксално – той близо два метра, а аз метър и шейсет! Много си бяхме близки, винаги заедно, покрай него винаги се чувствах спокойна и уверена.

Това пътуване се оказа и преломен момент в моя живот. Брат ми остана в Прага да живее и да работи. Той се влюби в една много мила и красива дама и създаде семейство там. Родиха им се две деца: един син и една дъщеря. Аз бях изключително щастлива за него и в същото време много тъжна.

След известно време се омъжих и аз за моя любим Васил, за който ви споменах вече в моя разказ. Ние с него много се обичахме, е – имахме и недотам весели и спокойни моменти, както във всяко семейство. Успяхме да построим две къщи – едната в Перник, където работехме и живеехме, и една вила в селото, където отраснахме

и изкарахме пенсионерските си години – на чист въздух сред природата.

В Перник ние с Васил работехме в Завод „Струма“, изкарвахме хубави заплати и можахме да осигурим на дъщерите си спокоен живот. Да, имахме две прекрасни дъщери – Елисавета и Магдалена. От първородната ни се родиха две внучки: Веселина и Радослава. По-малката ни дъщеря така и не се реши да се обвърже емоционално с някой, така и никой не беше достатъчно добър за нея, но това не ѝ пречеше да се радва и грижи за своите племеннички.

За мен и двете ми внучки ми бяха много скъпи, но с Веселина имахме много специална връзка. Много се обичахме двете, може би с нея се държах много по-различно, отколкото с двете ми дъщери. Въпреки, че тя носеше името на дядо си Васил, баща ѝ Георги твърдеше, че е кръстена на героинята от небезизвестната песен на „Щурците“ – „Веселина“.

На 6 октомври 2008 г. напуснах този свят, заобиколена от всички мои любими хора, и се присъединих към други, които ме бяха изпреварили.

Спокойно мога да кажа, че живях щастливо с моите трудни и прекрасни моменти.

На гости в Америка

Историята на моята баба

Виолета Колева,

*р. 1981 г., логопед в Дневен център
за деца със специални образователни
потребности в Сливен*

С внучка ми Стилияна

Казвам се Стойка, на 78 години съм.

Жива съм. Родена съм в едно малко карнобатско село на име Вълчин през 1940 г., на 24 март. Майка ми се казваше Неда, а баща ми Жеко. Бяха бедни и добри хора, доживяха до дълбока старост, видяха внуци и правнуци. Имах сестра и брат, и двамата починаха, много плаках, когато си отидоха от този свят, и още си поплаквам по празници. Сестра ми беше добра и много работна жена по цял ден копаеше в градината, переше, шеташе и се грижеше за децата си, в дома ѝ винаги ухаеше на хляб и топла храна. Много често повтарям думите ѝ „Хората се пукат от работа, то седнало да седи“ на моите внучки, които понякога ги домързява и селската работа им е чужда. А брат ми беше голям, едър и силен мъж с огромни загрубели ръце, дрехите му вечно изцапани с масло от големия камион, с който работеше. Работеше като за трима, за да осигури семейството си, за съжаление синовете му не приличат на него.

Имах щастливо детство, обичах да ходя да паса животните на ливадата, да усещам аромата на тревата и да тичам след овцете. Обичах да впрягам конете и да обикалям селото с каруцата, да се събираме с моите дружки и

да пеem песни, да ходим на мегдана и да играем хоро.

Със съпруга ми се запознах, когато брат ми беше войник. Една вечер го доведе у нас на гости и ние се влюбихме веднага от пръв поглед. Той беше красив и добър мъж, живееше в съседното село Горово. Помня как идваше да ме види със своето колело и после ме возеше, качена на рамката на колелото. Оженихме се веднага след като се уволниха от казармата. Заминахме за големия град Сливен заедно с неговия брат и съпругата му, за да градим своя нов живот. Аз и етърва ми започнахме работа в текстилната фабрика, а двамата братя караха големи камиони в държавния транспорт. Захванахме се да строим къща. Строихме я сами, с моите две ръце носих тежките кофи с вар и цимент, подавах тухли на майсторите. Давахме всичките си пари там, имах само една рокля а съпругът ми нямаше и сако на гърба си. Не помня колко покани за сватби сме отказали, за да не си купуваме нови дрехи, само да построим къщата... И успяхме. Отгледахме двете си деца в нея – син и дъщеря, бяхме щастливи.

През 1992 година съдбата ми нанесе тежък удар – почина съпругът ми, само на 52 години. Преживях го много тежко. Плачех по цял ден, случи се и да припадна, не ми се живееше без моя Нено. Децата много се притесняваха за мен, дори дъщеря ми и семейството ѝ дойдоха временно да живеят у нас.

Дъщеря ми е омъжена и има две дъщери. Синът ми е по-малък. През 2008 г. замина да живее в Америка с жена си и най-малката ми внучка, която е кръстена на мен. Много ми липсват, макар че сина ми си идва всяко лято. Когато живеяха с мен къщата беше пълна и изпълнена с детски смях, а сега е празна, живея сама. Внучките ми не ме оставят, грижат се за мен помагат ми за всичко. Когато сме заедно обичат да им разказвам за детството ми, как съм се

запознала с дядо им, как сме дошли в града, за детството на майка им. Как веднъж изхвърли половината картофи, които ѝ бях дала да обели, за да свърши по-бързо и да излезе с приятелките си. Обичам да ги разсмивам с някои мои приказки като: „Те и на коча м....е се клатят, но не падат“, „Не ме гледай като коте, дето е... мама му на керемидите“.

Най-малката ми внучка много ми липсва, от късче месо съм я отгледала. Преди 3 години когато ѝ бях на гости в Америка, беше много хубаво, бях спокойна, често ходехме по магазините със сина ми, внучката ме водеше на заведения с нейните приятелки. Често ходехме до съседния град, където има голямо казино и хотел, оставахме по 2-3 дни. Аз и снаха ми играехме на машинките, аз пиех бира, много се забавлявахме, понякога дори печелех малки суми. Водеха ме и на китайски ресторант, където се плаща и после ядеш колкото и каквото искаш. Там за пръв път видях мормони и се изплаших от тях. Събирах листата пред къщата, те се приближиха и взеха да ми говорят нещо, стреснах се и на български им казах да се махат, избягах и се прибрах в къщи. После разбрах, че са искали да ми помогнат, вече знам и няма да ме е страх. След няколко дни пак заминавам за Америка страх ме е малко от полета и се притеснявам да не се разболея докато съм там, защото е много скъпо, а аз имам много болести. Миналия път направих жлъчна криза... Ехх, какви болници имат, и как се грижеха за мен... Докторите идваха в стаята ми, не аз при тях, преводач ми намериха, нищо че внучката ми им превеждаше, да били сигурни че им казва вярно. Шест месеца ще остана там, този път в Лас Вегас ще ме водят и на някакво солено езеро.

Щастлива жена съм, само мъжът ми ми липсва много. Не знам защо Бог не ме прибира при него, но докато това стане, трябва да живея за прекрасните ми деца и внуци.

Предателство

Историята на моята баба

Диана Георгиева,
*р. 1985 г., арт-терапевт
в Дневен център за хора
с увреждания в Казанлък*

Казвам се Марийка Стайкова Георгиева.

Родена съм в едно малко селце Каравелово, област Ямбол, в бедно семейство. Имам една сестра и двама братя. Сестра ми Желка почина преди двадесет години, малко след това и брат ми Иван.

Живеехме си кротко, с мама и тати ходихме на нивата и с произведената реколта преживявахме. Отидох да уча в град Ямбол, където започнах работа като лаборант и с това се занимавах докато се пенсионирам.

Запознах се с един прекрасен младеж, който беше моряк, също от Ямбол, с който създадохме семейство. Родиха ни се две дъщери – Станка и Миланка. Живеехме прекрасен живот. Бях обичана и ценена.

Започнахме бизнес – направихме мандра за мляко. Децата си изгледахме почти „на крак“. Мъжът ми почина преди 22 години. Заболя от рядко заболяване – мускулна дистрофия и стана инвалид. Придвижваше се много трудно, а един ден падна и си счупи крака. Легна на легло и аз се грижех за него до сетния му дъх.

След като почина, животът ми се промени ужасно. Дъщеря ми ме принуди да напусна дома, който създадох

хме със съпруга ми. Прогони ме, защото искаше да ѝ го припиша. Но аз виждах, че тя няма да се грижи за мен. Затова отидох при малката ми дъщеря в Казанлък. Тя живееше с втория си съпруг и трите си деца в собствен дом. Още от самото начало знаех, че няма да ми е никак лесно при нея, но нямах друг избор. Ние с баща ѝ не можахме да се примирим с развода ѝ. А до ден днешен още не мога да простя на голямата си дъщеря за предателството, което ми причини. Тя се осъзна и ми се извини, но сърцето ми изстина към нея.

Днес съм жива и съм на 86 години. Имам много внуци и правнуци. Вече съм стара и много изморена. Болят ме краката, имам проблеми с бъбреците и сърцето. Движа се, но ми е много трудно. Чувствам се в тежест на дъщеря си. Тя се грижи толкова добре за мен, но не можах да се почувствам приета от нейния втори съпруг. С него въобще не се разбираме. Понякога съм тъжна и много самотна. Често не мога да спя през нощта и плача. Така искам да върна времето назад и да променя много неща, но това е невъзможно. Все пак съм щастлива, че съм жива и има още на какво да се радвам.

Най-хубавият костюм

Историята на моя дядо

Захари Атанасов,

*р. 1976 г., здравен медиатор в с. Чубра,
Община Сунгурларе, работа
с ромска общност и уязвими групи*

*Карнобат, края на 70-те.
Заедно с големия и средния ми син и
снаха ми – съпругата на средния ми син*

Казвам се Захари Атанасов Иванов.

Роден съм някъде в началото на двадесети век, около 1920 година, в село Ябълчево, област Бургас. Когато бях около тригодишен майка ми и баща ми се разделиха, така и не разбрах защо. Майка ми се премести в едно малко село, наречено Чубра, и като най-малък ме взе със себе си. Не след дълго време се срещна с мъж – вдовец с две деца, и така всички заживяхме заедно. Не мога да кажа, че имах леко детство, но въпреки това бях щастлив.

Още от ранни години се наложи да работя, работех усърдно и бях много уважаван в селото за това. Като младеж се запознах с една от най-хубавите девойки в селото, живяхме бедно, но щастливо. Тя ми роди шест деца – три момичета и три момчета. За мое нещастие и за нещастие на децата ми, жена ми внезапно се разболя и на около четиридесет години си отиде от този свят. Останах сам с децата си, дъщерите ми бързо след това една след друга

се омъжиха, въпреки трудностите, успях да изуча тримата си сина.

Мина време, синовете ми също се задомиха и се ожениха, родиха ми се и внуци, на които много се радвах. Макар и ром по произход, в селото се ползвах с особен авторитет между хората.

След време обаче в селото се разнесоха слухове, че големият ми син имал тайна връзка с жената на средния ми син. Чувствах се ужасен от слуховете и много се срамувах. И въпреки това не исках да повярвам. След време обаче, за мое съжаление сам се уверих в това. Срамувах се от сина си и не можех да повярвам, че съм отгледал такъв човек! Не можех да живея повече така, мислих си, че съм се провалил като баща, за мен това беше голям позор. И така през лятото на 1982 година взех решение да сложа край на живота си. Изкъпах се, облякох си най-хубавия костюм и се обесих.

По-палава и от момчетата

Историята на моята баба

Катя Кирилова,

*р. 1969 г., здравен медиатор
в Община Благоевград; работа
с ромска общност и уязвими групи*

Казвам се Канат Расимова Агушева.

Родена съм през 1911 г. Ние сме две деца, имам по-малък брат – Васко. Ние имахме 6 декара нива, в които отглеждахме тютюн. Майка ми по цял ден беше на нивата. Баща ми ходеше да събира дърва в гората и да продава. Неговият прякор беше „Бабаджан“, което означава голям и силен човек. Прякорът му беше даден на шега, защото той беше нисък и слаб. Всички хора в махалата знаеха, че той помага на хайдутите в гората с хляб и вода.

Когато турците разбрали, тръгнали из гората, за да го търсят. Когато видели баща ми, го попитали как да намерят Бабаджано. Той им казал, че на него му викат така. Турците започнали да се смеят и да се подиграват на баща ми.

Моят брат отиде и стана чирак на един обушар, за да се научи на занаят. А аз, защото съм момиче, ходех с моята майка на нивата.

Когато станах на 18 се омъжих за едно момче, което беше намерено и отгледано от петрички цигани. Той беше много добър и работлив човек. Той беше обушар и ние отворихме дюкян с 12 души чираци. Аз родих три деца – две момчета и едно момиче. Мога да кажа, че обичах повече големия си син.

Когато се ожениха децата, мъжът ми се пропи. От трите ми деца аз имам 6 внука и само една внучка Катя, която беше по-палава и от момчетата. Това момиче се роди точно когато съпругът ми почина. Аз правех разлика и между внуците си. Повече обичах децата на големия си син Наил. Катя беше дъщеря на най-малкия ми син Дончо. Това момиче не ме обичаше изобщо, защото тя виждаше разликата, която правех между внуците си, но нейният баща я караше да идва, за да ми пазарува и ако имам нужда от нещо – да ми помага.

Като станах на 60 години, от време на време започнах да забравям всичко и всички. Починах на 80 години.

Първата чепка грозде

Историята на моя дядо

Гл. ас. д-р Кина Велчева,
*р. 1978 г., акушерка, преподавател
в Училище по акушерство
в Русе; координатор
на Българската асоциация
по семейно планиране и
сексуално здраве в гр. Русе*

Аз съм висок, силен и могъщ българин. Нося войводското име на моя дядо Велчо, а той от своя дядо и днес моят внук се кичи с него. По пашпорт ми пишат Велчо Досев Велчев както при внук ми. По пряко обаче ми викат Велчо Капанеца, а и аз така им казвам, че като се разлютя и бърже ми не трае... абе капанското проговаря, а иначе ни казват „чапрашик хора”.

Моя дядо викаше, че ние сме от онези непокорните наследници на боили живели през IX век по князово време на княз Борис I, който ни заточил (закапени) на запад от Плиска може би през лето 865 г., когато той тръгнал... та искал да ни кръстел, а ние сме си знаели нашето. Имало е то една работа дето са искали да ни озаптят, но и по сегашно на никого не се даваме.

После, като дошли онези с фесовете, дето и до ден днешен някой от назе, де се срамуват от българското, им се кланят. Видели, че сме луди глави и робство нема да траем. Та решили те и избили силните мъже, а децата и бебетата сложили в каците от нашето вино и запечатали отгоре та да измрем до крак. Ритнали буретата по баира, по острите камъни, че ако още душа има някой да се пот-

роши и загине и той. Хората били там като в капан. Нали сме си еки успели сме и каците са ни предпазили от камъка, а долу в края на урвата са се разбили и моите хора сами излезли, още по-силни и здрави. Турците казали „Тези са от онези затворените (капанmış) дете не умрат от нищо, а стават по-луди“ и ни оставили на мира. Та оттук ми иде

прякора –капанеца. Затова се славим като много инатливи и вироглави, защото сме готови да се простим с живота си за това, в което вярваме.

А след време, като се зажих, каква кокона откраднах от града... охо само да я видите... мотика не беше паднала. Та на нея и кръстиха децата, без да ми спорят, внучка ми – Кина, че нали си нямахме момиченце това беше мое. И по есенно време първата чепка грозде, както аз си ги броях от онези най-големите, пред вратата, беше винаги за нея (нищо, че после не взела един от нашите капънци..., а хърцоин Ивайло му дума). Никой не смееше да бутне големите зърна на нейната чепка. Та като се прибере от големия град да си я откъсне сама. Еххх... много чепки оставаха да съхнат на старата лозница пред къщата, но в голямото мазе високо къмто пет метра винаги съхнеше още една за нея...тя до пролетта все ще си дойде да си вкуси.

Бях закупчик, бръснарин, винар, касапин, но и винце

продавах, ракиица... абе все по леката работа си знаех да работя... та и много му разбирах.

Къщата ми сам я строих, малка да не се забелязва от пътя, но мазата ми само да я видите на два ката, огромна, голяма, Кинчето се губеше като малка буболечка в нея. Встрани ниско да не можеш да се изправиш... та чак паяжините да обереш, но да има

как да се скриеш по лошо време та да изчакаш там то само да отmine. А надолу стълби да ти види окото, край нямат и насреща широките „гърла“ на големите дървени бъчви. Да се не мислите до къде стигат и от къде почват - на две педи от земята за да се промушва кофата под канелката. Тук долу само децата слизаха и знаеха ако видим „зор“ ще можем всички до един да се укрием зад дебелиите дъски на буретата, обхванати отвсякъде с най-яките метални обръчи, та ако някой пак ни катурне по баира надолу да удържат търкалянето еhey...чак до ниското.

Е не разчитах само на това имах си и две кремъклийки, но тях никой ги не знаеше, че за това в затвора се влизахше. А там не е добро... знам си го аз. Нали си не трая като говоря, а и думата ми на две не става не бях удобен на нашите партийци в миналото и известно време бръсних затворниците. Тогази си хванах и този занаят дето с лекота го работя.

Моите хора, всички на касаплък съм ги учил, че да не ги е страх от нищо. Като хванеш ножа здраво да го дър-

жиш и хич да не жалиш. Кинчето и то да си го помни, както съм го учил...два пръста зад ухото на прасето с едно здраво мушкане, без страх с яка сила. И завъртане, да не забравя те, на острието в дълбокото та чак до гръцмуля. Колкото по-малка дупка – толкова по вкусна кървавица.

Но най си ми е хубаво наесен, като си хвана оная ти черна чепка, голяма и лепкава здраво между пръстите чак сок да ти пусне...още усещам аромата на сладост, толкова силен, ошикерен, та ти и нагарча леко накрая, като за хубаво вино... Разбирач съм и по тази част, ааа... Продукта все търсех на това хубаво грозде, иначе ще пресъхнат дъгите на буретата, тях трябва да пазим. Та ходех често в мазето и там да го наглеждам. А виното...виното, гъсто, червено, пени се, пени се отгоре и се укротява когато достигне пресъхналото ми гърло. Да си знаете от мене по хубаво от гроздето нема по нашите земи.

Абе Кинчето, виждали ли сте я? Тя май на мене прилича дълга и готова за байраклийка, ама баща ѝ все искаше да я пречупи, но ази не давах косъм да падне от нея и като вдигна към него с дървената бастунка бърже разбираше грешката си без да думам. Па те си знаеха с жената може да не можех да вървя много, но с бастунката 11 години бях, а тя играеше ако не слушаха...когато можеше да ги стигне навреме. Това ми остана, това от ляво, странният инсулт, който получих. Всички казваха „Той ще умре“, но ние капанците не мрем от такива неща и десет- единайсет големи лета живях след като получих това чудо.

Казват, чувам, вече съм бил умрял. По Петров ден - 1995 година след 73 години, но нали съм си капънец, съм си тука още, само дето го не знаете...

„Имах дом, в който всеки беше добре дошъл...“

Историята на Тотка Поплазарова

Мария Калоянова,

*р. 1969 г., учител по математика
и информатика в 1 СУ „Пенчо
Славейков“; доброволец на
Българската асоциация
по семейно планиране и
сексуално здраве*

Казвам се Тотка.

Живях до 102 години и видях много, все се стремях да живея в своя свят и да не преча на другите. Родих се на 19 май 1910 година на улица „Орловска“ в Габрово, това – по нов стил, макар тогава да беше друго. Затова за мен зодиите не важат. Като малка, играехме с парцалени кукли, които сами си шиехме, а момчетата ритаха парцалени топки. Момчетата от моята улица бяха много запалени по футбола. По едно време се организираха в един от първите футболни отбори „Орловец“ и играеха с момчетата от горната улица. Най-голямото дете съм на втората жена на баща ми Гатьо. Учих в Априловската гимназия. Гордо ходех с барета с надпис, а дългата си коса носех на плитки и завивах на телефончета зад ушите. По онова време в цялото училище имаше само един пълен отличник – Разум Андрейчин, и той беше в моя клас. Беше малко смотан, ама където и да го пипнеха, всичко си знаеше. После стана учен, физик и има открития, от тия, дето променят света. Бях добра в сметките

и един фабрикант ми предложи издръжка, за да продължа след това да уча в София и да се върна да работя при него, но баща ми не се съгласи. Трябваше някой да гледа по-малките деца. Мама тъчеше, плетеше, бродираше и работеше все фини ръкоделия, учех се от нея докато помагах. Сега мисля, че от малка съм се готвила за стопанка на къщата. И като погледна назад, мисля, че животът може да не е бил толкова удобен, но хората бяха по-добри.

След гимназията, като се почувствах голяма, си отрязах косата. Чаках дълго своя принц, отказах на много и все добри момчета. Омъжих се за Лазар – моят мъж, най-добрият мъж. Шофьор. Първото нещо, което си купихме, беше радио. Багажът ни се събираше във войнишкия му сандък. Отидохме да живеем в Севлиево. Живеехме на квартира и ползвахме този сандък за маса. Свляяхме радиото, за да се храним. Купихме една стара турска къща с голям двор и си построихме наша – с два входа, на един етаж, но с голяма висока и хладна маза, с голямо стълбище, като тераса, където гледах цветя. Моят мъж беше много сръчен и с добро сърце, помагаше на всички. Затова хората го обичаха и понякога получавахме подаръци. От негов колега получихме една вишна. Посадихме я и се оказа най-вкусната вишна! Колко сладка, компоти, сироп и вишновка съм направила само! С материалите от старата къща, спретнахме две стаи и чудна лятна кухня, отворена към двора. Стана любимо място и на децата по-късно. Децата! Пометнах. Нямахме деца 5 години. Накрая, забременях отново. Спомням си много горещото лято на 1941 г., живеехме в мазата на хладно. Родих в родилен дом Стефанчо. Кой да предположи, че това малко и беззащитно бебе ще стане мъж 2

метра висок! Като си вадеше паспорт за първи път, се преименува на Стефан. Той и фамилията си Поплазаров смени, щото с поп не искал да има нищо общо. Според мен тогава с тогавашната власт не искаше проблеми. Дъщеря ми пък винаги е била горда, че е попска внучка. Тя се роди у дома 5 години след брат си. Лазар беше много щастлив. Отишъл да ми набере здравец от двора и на влизане в къщата си рекъл: Здрава ще я кръстим, да е здрава! Голяма работа е тая моя дъщеря, ей! Нищо не ѝ се опира! Във всичко я бива! И умна, и умятна. От малка рисуваше, даже вместо на бригади, ходеше да рисува по фабриките. Искях да я науча на всичко, което знам, и успях. Надмина ме даже – научи се да крои и шие, ходеше да чиракува при една шивачка, готви по-добре от мен, с много фантазия. Искаше да става архитект, но започна да играе баскетбол и нямаше време за рисуването. Обаче като рече, че е приета да учи физкултура във ВИФ, не издържах! Как ще кажа на комшиите, че дъщеря ми с топка ще си вади хляба! Скарахме се много. Тя, за да ми докаже, че може и най-трудното, завърши и математика, и физика. Така се изнесе от дома на 18. То, и без това ни бяха свили... Взеха две стаи, защото като надойдоха от селата партийни активисти, нямало къде да живеят. Ние сме се ширили неправомерно. В двете стаи дойде да живее някакъв главен на милицията. Майка му все слухтеше какво си говорим, какво готвя, колко често пържа кюфтета... Трудно преживяха факта, че не работя. Никога не съм ходила на работа. Плетях у дома. Майстор съм и на едната кука, и на двете. По едно време плетях бебешки дрешки, които изнасях в чужбина. Имах мъж да се грижи за мен, а аз с радост го посрещах и изпращах. Той дума не даваше да се издума за работа, а те

трудно му чупеха хатъра. Шофьорите тогава често не се прибираха вечер. Например, до София като отиде, спира на края на града, до Орловия мост, спи там, и се връща на другия ден. Ако се развали автобуса, си го поправя сам. Той Лазар много им е помагал на партизаните, с автобуса им е носил храна с чували. Не защото са партизани, а защото са хора. Пък и... само най-леките момичета отиваха в гората. Ама като дойдоха на власт, стана страшно. Кой на когото имаше зъб, му видя сметката. Аз се научих да говоря тихо. Грижила съм се за къщата, за децата, даже за децата на брат ми, който също дойде да живее в Севлиево, но жена му ходеше на работа, пък и не беше най-трудолюбивата. Е, поне стаите останаха наши. Принудиха ни да продадем въздуха на един от техните. Взеха ни хубавото стълбище с цветята, част от двора, даже не си ползвах тавана, защото не ни пускаше горе. Този беше като звяр. Крещеше, биеше ли... не знам. Синът му прегази и уби човек, докато беше в казармата, ама го оправдаха. Страх ме е от тези хора. Лазар все се опитваше с добро да се разбере с тях, ама не успяваше, само обещаваха. И половината двор ни накараха да продадем, бил ни голям. Построиха блок. Веднъж ходихме на море цялото семейство. Специално изплетох бански на всички. Така си течеше животът, поне цветята ми оставиха. Зимъс ги прибирах на топло в мазата, дето през лятото използвах за хладилник. И хладилник си имах, от първите. Докато бях жива, работеше. И радиото работеше, то и сега виждам, че работи.

Синът ми се ожени и ми се роди внучка, ама не случи на добра жена. Дъщеря ми се омъжи за един шофьор и механик, много добър, и добър човек, ама много мързелив! На нея се падаше да има близнаци, нали казват,

че било през поколение. Аз имах сестри, едната умря малка, хем падна от ниско. За другата и за брат ми много съм се грижила. Тя се омъжи в Га-

брово за един шивач, голям зевзек. Много близки бяхме тримата, и семействата ни. Здравка забременя, но нещо се обърка и детето умря в нея. Спасиха я. После с близнаци, но само едното оцеля. Било много рядък случай. Докторите даже не даваха много шансове.

Така се роди *внучката Мария*. Много държеше да ѝ казваме така, защото поп Марко така я кръстил. Доведоха ми я на няколко месеца да я гледам и така до 5-годишна, пък и после всяка ваканция. Много боледуваше от сливици, беше алергична към комари. Заради комарите цяло лято изрязвах херпеси и ги почиствах със спирт, мажех с едно лилаво лекарство, което така и не успях да изпера от дрехи и завивки. Докато ѝ извадят сливиците след като навърши 5 години, такива бяха правилата тогава, Мими не можеше да преглъща и повръщаше често. Колко одеяла и дрехи съм изпрала! Боледуваше често. Налагало се е да я нося на ръце до болницата на края на града. Лазар като пенсионер продължи да работи. Тогава беше кантонер и не всяка нощ беше у дома. Случвало се е и да вземе нечия кола, за да я закара, макар да беше спрял да шофира. Много висока температура вдигаше това малкото. Дядо ѝ топлеше тухла в печката, увиваше я, и я слагаше под краката ѝ. То тогава имаше 2 антиби-

отика, с които лекувах, та повече прибягвахме до стари лекове – ракия на памук върху гърдите, чай, мед, лимон. Аз имах алергична астма. Тя с годините отслабна много, ама по това време много ме мъчеше. Като цъфнеше липата, и започвах да се задушавам. Голямо страдание, ама не се умира от него. Но липов цвят винаги имах за чай, и много обичах. Лазар го береше. За късмет, около нас имаше много липи. Мими беше много злородно дете, затова всеки ден я карах да пие сутрин към 10 и следобед към 4 часа прясно мляко. Все гледах да има нещо вкусно за следобедна закуска – кекс, курабийки, кифлички. Понякога хапваше. Така и не можах да науча я науча на ред в храненето. За мен обядът е в 12 часа, закон. Не разбирам как се съгласяват, какво работят, че да ядат по всяко време! Човек като стане, трябва да закуси, после към 10 да лапне нещо – бисквитка, бонбон, локумче. Обяд – като дойде време, тропвах с крак по пода в кухнята, върху работилницата на Лазар, и той бързо идваше да се мие – по друго време все се бавеше, че се налагаше и втори път да му тропна, че ми трябва. После къщата се приготвя за гости. Никога не знаеш кой ще мине уж случайно. Следобеден сън. След това – жур. Събираме се да ръкоделстваме някъде с приятелки и роднини, често у нас. Пием кафе, а то върви с нещо дребно сладко. Вечерята е около 6 и половина, най-късно 7. После четем, играем. Докато беше малка, Мими непрекъснато искаше някой да ѝ чете. Ама то може ли така, аз не винаги имам време, дядо ѝ също, та тя се научи сама да си чете. Сама се научи. Знаеше наизуст много приказки и стихотворения. Започна да гледа кое как се пише. Много любознателно дете, знаеше гатанки, пословици и поговорки, все искаше да знае кой е написал тази приказка, какъв е бил. Искаше да става писателка.

Или балерина. В краен случай магазинерка. По един 24 май, беше ученичка в отделенията, бях им на гости в Кърджали. Имаше манифестация. Гледам – накачили им едни ленти „Отличник“. Викам: Туй всичкото отличник ли е? Тя гордо ми отговаря: Да! Абе, туй е фалшива работа. Не може толкоз народ по всичко да е отличен. Разказах ѝ за Разум. Да прави всеки каквото може, колкото може по-добре, ѝ казвам, е достатъчно, не е нужно да се правиш на повече. Някъде тогава Лазар се поболя. Той през живота си аспирин не беше пил, ама ей на. Докторите в голямото си старание, му съкратиха дните. Лекуващият му лекар каза, че са го объркали с лекарствата, защото не знаели, че никога не е пил нищо. И на тях беше помагал. Издъхна у дома. Целият град дойде на погребението. Беше под минус 10 градуса. Всички попове в града дойдоха сами и го опяха. Тогава беше много важно дали погребението е гражданско или църковно. Едно църковно погребение можеше и до уволнение да доведе. Така останах сама. Не знаех как ще се справя. Та аз даже не ходех да пазарувам сериозно! Лазар се грижеше да има каквото е нужно, всичко да работи. Даже не беше нужно да го предупреждавам, че нещо свършва. Отглеждах деца, цветя и пилета. Пилетата като децата ги гледах, като ги взема на ден-два от люпилнята, та докато станат големи. Пресни яйца и пилешко не сме купували от магазин. А се оказа, че ми предстои почти цял един живот сама, без мъж. Научих се да сея магданоз, домати и краставици. Нищо не разбирах преди от това. Ние никога не сме имали земя, не сме гледали нито лози, нито сливи, дори не сме правили вино, ракия, сигурно защото не сме консумирали такива. Трябваше да оцелея, пък и на децата да помогна. И помагах. Дъщеря ми живя в различни градове, на различни

места, но все намираше време да дойде и да ми помогне с поддръжката на къщата – те прозорците са повече от 60, като се забоядисват, край нямат. Също и като взема да ги мия. А аз продължих да варосвам стаите всяка година, да гледам къщата и двора, да мета тротоарите всеки ден. Да се събираме у дома, да се смеем. Колко е хубаво, когато децата ти огласят къщата със смях и закачки. Здравка обичаше да пътува от малка, и като си купи едно малко Фиатче, ни водеше с Мими къде ли не из България. Аз не обичам да пътувам, става ми лошо. Но иначе нямаше да видя толкова интересни места. Имаше отново трудни години, кризи. Отново се смени властта. Само хората останали същите. Сега онези, които уволняваха от работа задето някой е ходил на църква, са с най-големите свещи най-отпред, все едно е състезание. Синът ми Стефан пообиколи държавата, накрая се прибра у дома. Така имаше с кого да коментирам футболни мачове. Защото моите приятелки и комшийки не се интересуваха. То, докато имах приятелки и комшийки, и събирахме вечер на приказки и ръкоделие, беше добре. Ама с времето те се споминаха. Много е самотно, когато останеш без приятели. Добре, че се появяват млади хора с деца. Обичам децата и ги закачам. Най-често докато се разхождам. Всеки ден се разхождах, движението е важно.

Много се промени животът. То, още откак започнаха да летят в космоса, нещата някак заизглеждаха различно. Техниката много се разви и не знам дали е все за добро. Веднъж, по време на Виденовата криза май, към края на века да е било, ходих до един далечен магазин за олио – помня, 5 стъклени бутилки. И като се връщах, така ме заболяха краката! Забелязах, че съм почнала да остарявам. Мими, която често не беше тактична, особе-

но откак и тя стана майка, ми се изсмя, а майка ѝ каза, че 5 бутилки олио няма да купи накуп, ако ще и от магазина срещу тях. Тя дъщеря ми нещо все разправя, че има проблем с костите. Много работи и всичко сама прави. И мен ме болеше гръб, някъде около 60-те години, после се оправи. Много се шегуваха с възрастта ми. Дори с това, че идваха етнолози да ме разпитват за обичаите в Габрово, за тези в Севлиево, също за гозбите, за ръкоделията.

Почина синът ми. Като че ли и за мен свърши животът. Вече нямах този хъс и желание за живот. Празните стаи, тихата къща, са много тъжно нещо. От това не успях да се съвзема. Макар дъщеря ми да идваше често, аз да ходех при нея, нещо в мен се беше счупило. Така и не се разбрах с тая мойта дъщеря. Даже като ми купува подаръци – дрехи, са като за баби. После си ги носи тя. Казала съм им като умра да не носят черно, не го обичам. Откак се помня, вечер се моля на Дядо Господ, шепна му онази, Вазовата „Молитва“, дете съм я учила в първо отделение:

*Дядо Господи, прости ми,
моля ти се от душа,
с ум и разум надари ме,
да не мога да греша.
Запази ми ти сърцето,
от зли мисли и неща,
всичко виждаш от небето,
зло до мен недей праща.
Дай на мама, дай на тате,
здраве, сила и живот,
мир, любов на всички братя
и добро на наш народ.*

Откак реших, че ми приближава времето да ида при него, започнах да му се моля да не се разболея задълго, а да умра в съня си. Той почти изпълни молбата ми. Първо паднах лошо. То, аз много падах, и все имах случки, но Здравка все се грижеше за мен да ме води по доктори, Мими ме превързваше. Веднъж си залях ръцете с вряла вода. После за всичко трябваше някой да ми помага. А като ме хранеха се чувствах виновна – който не е работил, не трябва да яде. Друг път си ударих главата в отворен капак на голям контейнер. По това време имах перде на едното око и не фокусирах добре. Оперираха ме и прогледнах с това око. С годините и на другото око се появи перде, но никой не искаше вече да ме оперира. Така и не разбрах защо. Подозирам, че има общо с възрастта, но не ми обясняваха защо. Много се притеснявах да не оследея. Как ще се живее, ако се случи! С годините все по-трудно ми зарастваха раните. Децата някак се справяха с мен.

Бях на 97, когато много хора ме отписаха. Паднах на улицата и си спухах таза. Ама като ми било писано да живея! Докторите ми направили снимки, и казали „Да дойде Здравка да си я вземе.“ И тя дошла и ме взела. Аз не помня, била съм си като умряла. Зет ѝ и един съсед ме качили до апартамента. Здравка много се грижи за мен – за храна, движение. Ама и аз не се давах, не съм спряла да се движа. След 2 месеца станах, на третия ходех. Като станах, ми купи проходилка, после бастун. Като ме видя онзи съсед да се разхождам нагоре-надолу по стълбите, онзи, дето ме носил, ме позна и не повярва. Здравка не ми даваше да ходя из квартала, защото не ме познавали и ако падна, не вярвала да ми помогнат. И все искаше да си помагам с бастуна, много ми се караше, че

пак ще падна, ако ми се завие свят. То, докато още лежах, започнах да вдигам кръвно. Тя се сети. Извика доктор. Той ми прави кардиограма! Разпитвах го подробно какви са тия кабели, какви са тия линии и какво разбира от тях. Брей, колко е напреднала медицината! Даде ми и някакви хапчета. То тия хапчета после само бяха повод за разпри, особено като се прибрах в Севлиево. Аз като се чувствам добре, не ги пия, разбира се. А Здравка се сърди, трябвало да се взимат редовно. Мими вика да не я ядосвам, защото влага много в тая грижа. Ама аз, ако съм ги слушала докторите, щях ли да го докарам до тез години! Малкото акъл ми дава да ги изхвърлям, все едно съм ги пила. И аз си го мислех, но все забравях.

После започнах да се справям по-трудно сама, или поне Здравка така казваше, и настоя да отида при нея. Това животът в апартамент не е живот! Научаващ ги тия стени бързо, затворен си. Или защото не си си на къщата. Даже в този нов век, или особено в него... Не мога да живея на друго място, не съм като нея. Могат вече бързо и далеч да пътуват хората. Внучката ми показва какво правят приятели в Америка докато говори с тях по интернет. Вратите на магазина се отварят сами пред мен. Абе дяволска работа ми изглежда това, ама ще видим. Аз започнах да се променям, да говоря нетипични неща, макар и в типичен стил, да не познавам хората наоколо. Трудно нещо е дълбоката старост, особено за околните. Сигурно съм правила и бели, защото започнах да не намирам ножици, ножове, даже обикновен кибрит.

Последната година прекарах в дом за стари хора. Все по-малко познавах близките си хора. Май последен изблиденя от мозъка ми моят правнук Богдан, син на Мими. Много добро дете, умно и любознателно като майка си.

Тя имаше и дъщеря, имахме 90 години разлика с нея и много не я помня. Трудно е като остарееш. Минават ти през главата спомени от различно време, объркват се, трудно ги „хващаш“. После изчезват. Така и с думите – искаш да кажеш нещо, те минават през мозъка, а аз не успявам да ги хвана. Помня 101-вия си рожден ден, но за 102-рия вече не се чувствах добре, спях много. Господ чу молбите ми. Умрях на прекрасен ден – 24 май 2012 година.

Имах дом, в който всеки беше добре дошъл и добре посрещнат. Дом, в който да се събира семейството ми и в който нищо никога не ми липсваше. И не мислете, че ми беше лесно. Просто не се отказвах.

„Вкопаната“ църква

Историята на моя дядо

Милен Чавров,

*р. 1968 г., консултант и учител по теми,
свързани с ХИВ/СПИН и сексуално преносими
инфекции; работа с хора, живеещи с ХИВ*

Казвам се Цоньо Чавров.

Роден съм през 1900 г. и съм прекарал целия си живот в с. Красен, близо до гр. Русе. Селото ни е древно, голямо и богато, намира се на 16 км от града, в живописния каньон на р. Русенски Лом и съвсем близо до световно известните Ивановски скални манастири.

Къщите в селото ние си ги стояхме сами от известния „русенски камък“ – варовик, който се вадеше от скалите до реката и се ползваше из цялата страна за облицовки на сгради. Даже мавзолеят на комунистическия лидер Георги Димитров го градиха с нашия камък и сигурно затова после трудно го разрушиха. По-късно през годините, в пещерите, образувани от ваденето на камъка, започна отглеждането на гъби и селото ни стана най-големият производител в България. Построиха даже завод за преработката им, който изнасяше продукцията си в много страни.

За селото ни казваха, че тук турчин не замръква. Не бяхме лоши и нямаше проблем да идват и да работим с тях, но наистина не се бяхме смесили и нямаше живеещи, вероятно защото бяхме ревностни християни и неслучайно „вкопаната“ ни църква е една от най-старите в Североизточна България. Историята на църквата ни е загубена през вековете, както и историята на фамилното ми име Чавров. Знае се само, че го няма никъде другаде в България, но странното е, че в селото има два рода с тази

фамилия, които помежду си нямат кръвна връзка.

С жена ми Гина, се събрахме, както беше нормално за тогава – млади, и имаме 3 деца, на които, спазвайки ревностно християнските традиции, дадохме имената Павел, Йорданка (викахме ѝ Дана) и Михаил. Павел и Дана останаха наблизо, той в Русе, а тя на село, но Михаил постепенно замина далеч от нас. Основно за него ще разкажа, защото имаше най-интересен живот и въпреки, че бе създал семейство надалече от родното си място, когато вече бях немоощен, се върна и се грижеше за мен до кончината ми.

Михаил беше схватлив и първо учи в корабното школо в Русе, а след това го взеха на задължителна военна служба чак във Варна. Така стана, че участва във възстановяването на българския подводен флот след Втората световна война. Изпратиха го в гр. Одеса, тогава в Съветския съюз, да се научи и след това да служи на първите ни след войната подводници, т.н. „малютки“. След изтичане на срока на задължителната военна служба Михаил стана професионален военен и остана да служи на подводните лодки, като междувременно създаде във Варна семейство, от което имам внуци – Галина и Милен. Синът ми служи и на следващото и последно за България поколение подводни лодки до пенсионирането си.

Въпреки, че неговата история е най-интересна и нея само разказвам, нашите отношения невинаги са били съвсем добри. Той и другите ми деца, не случайно носят библейски имена, защото аз бях и клисар в древната ни църква. Но Михаил така и не припозна християнската вяра за своя първа вяра, вероятно защото времената бяха такива и защото тогава, за да служиш във флота, трябваше да изповядваш само вяра към тогавашната партия. Когато напусна флота, той работи на търговски кораби

и на няколко други места, но винаги намираше начин да дойде на село да ме види и накрая остана до последно.

Напуснах този свят през 1989 г., когато внукът ми Милен отбиваше втора година от задължителната си военна служба на кораб във Военноморския флот във Варна. С него нямахме възможност да се опознаем много, защото идваше само през ваканциите за малко и беше много малък, а аз много стар вече. Така и не му разказах за човека с униформа на опълченец до бойното знаме на вехтата снимка над леглото ми. Въпреки това, той успя да дойде да ме изпрати в последния ми път и това стана в същата древна „вкопана“ църква, в която бях служил.

„Каквото и да става, аз винаги ще ви обичам...“

Историята на баба Добринка

Д-р Мирослав Ангелов,
*р. 1985 г., лекар-специализент
по кардиология, работа
в ромска общност и уязвими групи*

Казвам се Добринка Ботева.

Родена съм през 1939 г. в ихтиманското село Борика. Време, в което се е зараждала или започвала Втората световна война.

Аз съм петото дете в семейството, най-малката съм. Имам още двама братя и две сестри. Майка ми се казва Паунка, баща ми Захари. Той е от ромски произход, но за майка ми това не е било проблем, за да го вземе за съпруг, макар преди това той да е бил женен за друга жена, която нелепо е била убита от собствения му брат. Майка ми не е била омъжвана преди това, защото е била глуха. Сега се чудя как ли ни е отгледала и как ни се е радвала, след като никога не ни е чувала гласовете. С нея общувахме само с мимики и жестове, тя ни разбираше като ни гледаше в устите, докато ѝ говорим бавно. Била е хубава мома, когато баща ми я е взел за съпруга. Тя не е от ромски произход, но много е обичала баща ни. Родила му е седем деца. Първите две са починали малки, казват че от „уроки“. Трета е най-голямата ми сестра Здравка, родена през 1925 г. Кръстена е така, за да е здрава наистина и да остане жива след смъртта на другите две деца.

По време на войната животът на всички беше труден, а ние никога не живяхме охолно. Бедно семейство, изкарващо прехраната си със земеделие. Баща ми и братята ми гледаха селските биволи, докато сестрите ми бяха слугини в София. Майка ми беше заета с домакинството. Толкова бяхме бедни, че на мен като малка ми се налагаше да нося в магазина две яйца, за да ми дадат една вафла, иначе гледах другите деца, че ядат нещо и не знаех какво е. Ходех на училище за разлика от другите ми братя и сестри. Учих до осми клас, но трудно ми вървеше, защото и аз ходех да помагам на баща ми и братята ми да гледаме биволите в селото. На 16 години срещнах първия си съпруг, Трендафил – на 19, от съседното село. Избягах от къщи и се омъжих за него. Живяхме щастливо заедно с родителите му в неговата къща в с. Живково. Обичах го. Имах лоша свекърва, която не ме харесваше, явно не харесваше и децата ми впоследствие. Свекър ми обаче истински ни обичаше. С тях живяхме докато се роди дъщеря ми – Петранка, през лятото на 1956 г. Върнахме се да живеем в Борика, при родителите ми. И така до 1958 г. Съпругът ми работеше в гората като дървар. Парите не стигаха. Решихме да отидем да живеем в село Габра, където имаше мина и плащаха добре. Отидохме и мъжът ми почна работа там. През 1959 г. се роди синът ми Антон, след три години – дъщеря ми. Бяхме на квартира. Антон като стана на годинка отиде в детската градина на селото, дъщеря ми и тя. Аз започнах работа при мъжа ми – в кухнята, като готвачка. Децата пораснаха малко и в един момент се гледаха сами, заключени у дома, докато ние бяхме на работа. Пораснаха още и тръгнаха на училище. На дъщеря ми много ѝ вървеше училище. Беше пълна отличничка до 12-и клас. Междувременно съпругът ми

боледуваше, най-вероятно е карал на крак тежки пневмонии, но се лекуваше и пак ходеше на работа.

Когато дъщеря ни стана 8-и клас решихме да отидем да живеем в София, за да може децата ни да получат добро образование, да им създадем дом. Вземме всички спестявания, които бяхме успели да направим и през 1971 година се преместихме в София на квартира. Записахме децата на училище, дъщеря ми продължаваше да е ученичка.

С много трудности успяхме да купим място и да построим къща за нас с децата. Междувременно Трендафил работеше в Кремиковци като заварчик, а аз като чистачка в локомотивно депо. Той обаче започна много да боледува да влиза често в болница. Така с разклатено здраве успяхме да построим къщата ни в циганския квартал „Христо Ботев“. Дъщеря ни завърши училище през 1975 г. с отличен успех, но баща ѝ рязко се влоши и през ноември 1975 г. почина в болница, млад – на 39 години, без да дочака внуци. Аз останах вдовица на 36. Животът ни беше труден, синът ми беше в 9-и клас. Дъщеря ми започна работа, за да ми помага. Къщата планувахме да е на два етажа, за да има по един за двете ни деца, а ние бяхме успели да направим само единия етаж. Тежко време беше.

Дъщеря ми се омъжи за може би единствената си любов, Ангел от Ямбол, през 1977 година. Роди ми се първият внук през 1978 г. Кръсти го на мъжа ми – Трендафил. Аз се запознах в квартала с втория ми съпруг – Митко, на 44. Той беше също млад вдовец с двама сина. Така той стана моя опора, аз – негова. Той стана баща и дядо на децата и внуците ми, а аз майка и баба на неговите. Гледахме ги без да ги делим на „мои“ и „негови“, затова днес се разби-

рат много и са сплотени в добро и лошо. С Митко успяхме да построим втория етаж от къщата ни. Междувременно дъщеря ми роди втория ми внук, Мартин, който почина като бебе на 40 дни през 1981 г., а през 1985 роди Мирослав. Стъпихме си здраво на краката лека-полека. Синът ми се задоми и от него имам двама внука – Румен и Митко, кръстен втория на втория ми съпруг. Така с внуци животът за мен придоби друг смисъл. Децата растяха, а ние стареехме. През 1997 г. внезапно на 44 почина зет ми и дъщеря ми я споходи моята съдба – остана вдовица с две деца едва на 38 години. Моят втори съпруг се разболя и умря в слепота през 1999 г., след като през 1998 беше починал единият му син, млад – на 43. Беше го приел тежко. Осем години след зет ми внезапно почина и дъщеря ми – на 48. Беше 12 април 2005 г., съдбовна дата явно за мен, на тази дата през 1962 и 1965 година бяха починали майка ми и баща ми. Така след толкова трудности, станал майка и баща на моите внуци, които днес ме крепят и ми дават сила да живея, макар да е трудно да преживееш смъртта на детето си.

Днес съм на 80 години*, с разклатено здраве, но все още с акъла си, за да разкажа всичко това. Живея с двамата си внука – първородният Трендафил, от който имам двама правнука, и с Мирослав, който днес е млад лекар и се грижи не само за моето здраве, а и за това на още много хора като мен. Много съм горда от постигнатото от внуците ми. Те ми дават сила и стимул да живея. Надявам се да съм успяла да ги възпитам добре, за да бъдат те самите пример на семействата си и всички останали ОКОЛО ТЯХ...

* Баба Добринка почина през 2020 г. Заглавието на този разказ съдържа последните думи, които тя изрече.

Незабравимата

Историята на Стефана Попова

Огнян Каменов,

*р. 1960 г., филолог; учредител
на фондация „Здравни проблеми
на малцинствата“; секретар
на Националната мрежа
на здравните медиатори*

Казвам се Стефана Попова.

Родена съм през далечната 1898 г. в една отдалечена махала на село Белица, Ихтиманско. Кръстена съм на баба си по бащина линия – Стоилка (тя, Бог да я прости, почина на 93 г. на хорото на мегдана, ухапана от пепелянка), и така съм записана в кръщелното свидетелство. По-късно, на 20 години, преди да се омъжа за първия си мъж си смених името на Стефана, защото Стоилка е много селско име.

Бях на 7 години, когато убиха баща ми. Намерил с още двама мъже гърне с жълтици и те го ударили с брадвата по-главата и го затрили, за да не делят имането. Нищо не доказаха и никого не осъдиха. Бяхме седем деца – четири момичета и три момчета. Аз бях любимата дъщеря на баща ни. Той имаше много дълги хайдушки мустаци, които аз навивах зад ушите му, играейки си с тях. А той все ми повтаряше, че съм най-умната и че ще ме изучи за шивачка или учителка. По онова време това бяха най-престижните женски професии по селата.

Мина-немина една година и майка ми се омъжи за друг мъж и мене ме изпрати в София да слугувам в бога-

ташките къщи. Така и не стъпих изобщо в училище, останах неграмотна, но в София в къщите на богатите евреи, където попаднах, се научих да бъда изисквана, със светски градски маниери, да се обличам модерно, свободно говорех шпаньол – езикът, който говореха повечето евреи в София. Много добре научих и турски. На шестнайсет години станах чистачка в една шивалня, където работеха туркичетата. На първия месец всичко разбирах, на втория говорех.

По време на първата световна война имах симпатия – турчин. Понеже имаше военен час, цяла нощ седяхме заедно на масата един срещу друг и си говорехме, не ме е пипнал с ръка даже. Искаше да се ожени за мене, но трябваше да замина с него за Делиормана в някакво село. А аз съм от София, свикнала с градския живот, да отида в онзи затънтен край, нямаше как да стане и се разделихме.

Ожених се за първия си съпруг, той на двадесет и една години, аз на двадесет и четири. Роди ни се син. Мъжът ми умря от преплитане на червата, когато детето беше на шест месеца. Синът ми едва навърши годинка и той почина. Не ми казаха от какво. Много дълго скърбих.

На тридесет и три години се ожених повторно за мъж на двадесет и шест – аз вдовица, той ерген. За онова време това беше скандално. Той беше като малко дете, гледаше ме в очите и ме слушаше за всичко. Родих му две дъщери, така че гледах три деца. И той нямаше късмет. Боледуваше непрекъснато от белодробни инфекции, беше влаков спирач и непрекъснато на течение. Почина внезапно, остави ме вдовица с две малки деца. По време на бомбардировките бомба разруши къщата ни в Надежда, останах без покрив и така отгледах и двете си дъщери по квартири, но станаха хора.

Пенсионирах се и останах да живея при по-малката си дъщеря, отгледах и възпитах най-малкия си внук – Огнян, аз съм му и кръстница, че го кръстих много тайно – баща му беше голям комунист и безверник и дума не даваше да се обели за кръщение.

Много ми беше мъчно, че като заумирах (не съм се бавила много – два-три дни само), той, любимият ми внук, беше войник и не можах да се простя с него. Починах през януари 1981 година. Беше много студена зима...

Една жена в България между две войни и два режима

Историята на Марийка Дабова

Павлина Филипова,

*р. 1964 г., инженер, консултант;
мениджър застъпничество и
мобилизиране на ресурси
в Българската асоциация по семейно
планиране и сексуално здраве*

Казвам се Марийка Минчева Дабова.

Родена съм на 20 септември 1910 година в град Лясковец. Бедни и трудни времена бяха, но семейството ми беше от средно заможните. Баща ми Минчо имаше лозя и беше един от известните винопроизводители в този регион. Ходил беше в Русия да се учи и беше много добър селекционер на различни сортове грозде. Майка ми Дора беше както повечето жени – домакиня. Живеехме в красива къща, украсена с фризове, а холът беше с модерен паркет и печка в бяло. Мазето на къщата беше винарна с бъчви пълни с бяло и червено вино, а на гредите на тава-на се сушаха чепки с грозде до Коледа. На празници мама месеше самуни хляб в каменната пещ на двора, целият двор ухаеше, а всички съседи знаеха, че Минчо ще раздава за здраве. Татко обличаше новите си дрехи, сядаше под асмата в двора, викаше циганите да свирят и раздаваше на всеки храна и вино.

В тези години манталитетът беше патриархален и за всяка жена беше най-важно да се ожени добре и да отгледа многобройна челяд. Въпреки всеобщото разбиране за мястото на жената, модерността и новите разчупени модели на мислене в Европа не оставаха скрити за по-заможните семейства. Повечето от тях се стремяха да изпращат децата си да учат в престижни университети в Европа. Продаваха имоти и земи, за да могат децата им да се образоват. Въпреки, че за жените не беше прието да завършват повече от основно образование, моят баща ме изпрати да уча фармация в Чехия.

1933 г., Прага, Карловият университет, Дипломата ми за завършено висше образование

1932 г., Прага, Випуск на студентите от фармацевтичния факултет на Карловия университет

Карловият университет в Прага беше едно от най-атрактивните места на интелектуалци и будни хора от цяла Европа. Личности като Алберт Айнщайн, Франц Кафка, Карел Чапек и други бяха измежду преподавалите и учениците на университета в периода между двете войни.

След завръщането ми в България през 1933 година бях разпределена на работа в аптеката на окръжна болница в град Стара Загора. Там се запознах със съпруга ми Константин Братов, който беше завършил химия в университета в Брауншвайг, Германия, и завеждаше общинската лаборатория за изследване на храни.

*2 август 1937 г.,
гр. Котел,
Сватба с кумовете,
докторите Иван и
Елена Братови*

Омъжих се за него на 2 август 1937 година. Сватбата ни беше модерна и нестандартна за онези времена. Вместо безкрайни тържества с безчетни роднини, отрупани с храна маси и езически обреди, ние празнувахме само в присъствието на двама приятели кумове в град Котел. Не бяхме ходили никога там и ни се стори добре да използваме случая да посетим това красиво място.

През 1938 година ни се роди дъщеря и я кръстихме Веселина. Работех като аптекарка в град Стара Загора, а мъжът ми участваше в основаването на първия институт

1942 г. С колеги
в аптеката в
гр. Стара Загора

по заразни болести в България. Сякаш не забелязвахме трудните времена, в които живеехме. Бяхме щастливи и уважавани хора в града. И... изведнъж по време на един прекрасен пикник с приятели до реката, Константин получи апандиситна криза, не можах да го спасят и аз останах вдовица с дете на годинка и три месеца.

Образованието ми даде възможност да се справя сама с трудностите. Работех денонощно в аптеката. Правех мехлеми и лекарства по изпитани рецепти, за да помагам и на хора, които нямаха средства за лечение. По време на войната (1939 – 1944) аптеката беше основно място, където преминаващите немски, а после и руски камиони с войници, се снабдяваха с медикаменти. Немските войници – стегнати, чисти, дисциплинирани; руските – мръсни, пияни и оръфани. На всички помагах, но се страхувах като сама жена, когато нощем пред прозорците на къщата чувах пияните гласове на войниците.

След войната дойде национализацията – отнеха ни всички имоти, но това не беше най-големият ми проблем. Баща ми почина от притеснения, защото народната власт

му отне лозята и унищожи сортовете грозде, селектирани и отглеждани с години. Работех и издържах дъщеря си, но новата комунистическа власт реши да унищожи интелигенцията и не даваха на дъщеря ми да учи в университет, въпреки че беше отличничката на гимназията. И с това се преборих и знаех, че важното за една жена е да има образование и професия, за да се справя с всичко, което ѝ поднесе животът.

След време, внучката ми Павлина, която също се изучи, участвала в международна конференция за жените от Централна и Източна Европа и участието им на трудовия пазар. Образовани жени от Гърция, Испания, Италия не можели да повярват, че в България баба ѝ е завършила висше образование. Та исках да кажа, българските жени винаги са били в крак с времето, а дори и по-напред в разчупване на патриархалните модели от тези в Западна Европа. Без съмнение аз съм един пример за това.

Честни и достойни в живота

Историята на бай Цанко-кюмбетара

Петър Цветанов,

*р. 1975 г., здравен медиатор в Община
Монтана; заместник-председател
на УС на Националната мрежа
на здравните медиатори*

Казвам се Цветан Василев Стоянов.

Много от моите съселаяни ме наричаха Цанко-кюмбетара. Това идваше от занаята ми – коларо-железарство, кюмбе (диалект) – печка. Нищо друго не можеше да донесе повече радост в живота ми от времето, прекарано с моите внуци. Това бяха моменти на топлина, спокойствие и мъдрост. А животът ми премина така, че ми осигури много от тези безценни неща и никога не се уморих да разказвам за тях.

Родих се през 1928 г. в едно село на Северозападна България – Златия. Съдбата ми отреди да съм част от голямо циганско семейство – уседнали занаятчийи, коларо-железари. Бях второ дете на моите родители и имах още четири сестри. Никога не съм имал брат и това беше моята голяма болка през целия ми живот.

Селото ни бе земеделско, част от най-плодородния регион на България. Занятът на моите родители не ни направи богати, но осигуряваше храната на семейството. Спомням си от дядо ми Стоян, че неговия род е от Кюстендилско, а тук е дошъл, след като се е завърнал от пленни-

чество в Гърция, след една от войните в началото на 20 в. Пленничеството се е изразявало в това да бъде слуга на гръцки занаятчия, също – коларо-железар. Когато му казал, че може да се завърне в родината си, му дал право да си избере инструмент от работилницата. Дядо ми си взел един универсален инструмент за направата на резби. Тогава това е било ценна иновация, защото желязото вече е било част от дървените каруци. Дядо ми Стоян дошъл до р. Дунав и тук се запознал с баба ми, за която се оженил.

Баща ми Васил наследи занаята от моя дядо и детството ми е свързано с много спомени от неговата работа и къртовски труд.

Втората световна война ме завари, когато бях младеж. В страната имаше нацистки настроения и поддържане. Изпълвах се с ужас, когато виждах нацистки младежки формирования, защото те имаха много лошо отношение към нас – циганите. Училището ни не можеше да гарантира нужното спокойствие и се наложи да го прекъсна.

След войната се установи социалистически режим. Отначало не си давах сметка, но с течение на времето започнах да се чувствам свободен и защитен. Моята етническа принадлежност не ме обричаше вече на тревоги. Ожених се за моята съпруга – Петра. Тя бе от близко село до моето. Първото ни дете почина, докато бях в казармата, но се родиха други три – две момчета и момиче. Живяхме при мама и тате 15 години, но в един момент спряхме да се разбираме с мама и моите сестри. На 35 години напуснахме моето родно село и дойдохме в родното село на съпругата ми – Септемврийци. Нямахме абсолютно нищо. В ръцете си стискахме единствено ръчичките на децата ни и една торба с най-нужни неща. Дойдохме

на гола поляна. Дадоха ни място и там започнахме да градим, от нищото. Нищо не ни притесняваше, защото животът беше беден, но имаше работа за всеки и бяхме спокойни. Времето минаваше и леко-полека се установихме. Съградихме си собствен дом. Моите деца продължиха да учат. По-големият ми син – Румен завърши сградо-строително училище, малкият завърши селскостопанско и стана тракторист-комбайнер, а дъщеря ми не взе специалност, но завърши основно образование. Само големият ми син остана при мен впоследствие. Малкият остана в селото, но се ожени и се премести в друга къща. Дъщеря ми се ожени в друго село.

На 46 години станах дядо. Роди ми се първият внук – момче, на големия син. После се родиха още много мои внуци. Общо 8 от трите ми деца. Четири от тях – на големия ми син, израснаха при мен. Това беше най-щастливият период в живота ми. Много се радвах, когато виждах всеки ден как стават и тръгват на училище, щастливи и спокойни. Бяха напълно равноправни на другите, не ромски деца. В много случаи дори ги превъзхождаха. Най-голямата ми гордост бе Петър, вторият ми внук. Много биден от малък и всички го хвалеха.

Вечерите на семейството бяха винаги топли и сплотени. Аз обичах да разказвам моите поучителни истории, които донякъде прерастваха в приказки, но внуците ме слушаха със захлас. Научих ги на много важни неща, като това да обичат и почитат рода и семействата си и да бъдат честни и достойни в живота. Разказвах им и за моето детство, което беше изпълнено с пропаст в отношенията между хората. Виждах в очите им, че те не могат да проумеят това, че едни хора могат да експлоатират други. Опитвах се да им кажа, че капитализмът е най-голямото

зло на човечеството. По-късно моите опасения започнаха да се оправдават, защото станах отново свидетел в живота си на завръщането на най-голямото зло за бедните и слабите.

След пенсиониране се отдадох на занаята на рода ми. Заформих си малка работилничка на село и я оборудвах с най-нужните инструменти. Това до голяма степен бе емоционално връщане към традициите на предците ми. Успях да привлека и моите внуци към това и изпитвах вълнение, когато виждах как те майсторяха заедно с мен. Щастлив съм, че успях да им предам и това.

Следващата голяма радост в живота ми се случи, когато станах свидетел на дипломирането на внуците ми, един по един. Всички завършиха средно образование. Впоследствие започнаха да се задомяват. Успях да бъда на всичките сватби и не можех да проумея как се търкулна времето и как те от малки дечица станаха големи хора. Вече имаха собствени семейства, за които да се грижат.

На 72 години получих инсулт и животът ми вървеше към края си. Един ден, когато още имах сили да говоря пожелах от внука си – Петър да вземе един касетофон и да запише моята история за рода ни. Да му я разкажа за последно. Исках тя да остане съхранена и да се помни. Той не можеше да приеме, че краят ми наближава и не пожела да изпълни желанието ми. Аз знам обаче, че той винаги ще пази тези спомени в сърцето си и може би един ден със сълзи на очи ще ги сподели и с други хора!

Баница и топла леблебия

Историята на баба Славка

Петър Цинцарски,

*р. 1974 г., педагог, журналист, учител;
дългогодишен опит в НПО сектора и
с уязвими общности в областта на
здравната превенция; експерт
младежки дейности в Българския
младежки червен кръст*

Родена съм през зимата на 1924 година, в едно селце в полите на прохода Витиня на Стара планина, Софийска околия, в бедно семейство, под името Славка Иванова Захаријева.

Родителите ми са имали и други деца преди мен, но те са починали малки, отнесени от охтика (белодробна форма на туберкулоза). В онези години достъп до доктор и до лекарства са имали само богатите хора в по-големите градове, а моето семейство не е било сред тях, а и болестите са погубили много хора по онова време. Та аз съм най-голямото оцеляло дете в семейството, а след мен се родиха още 6 мои братя и сестри. Баща ми почина много млад, почти нямам спомен от него, и остави на мама и на мен отговорността по оцеляването и отглеждането на децата и грижата за къщата. Учих до 4 клас в местното селско училище, на един чин с мои връстници от селото, голяма част от които бяха от ромската общност. Още 14-годишна се озовах в София, в тъкачна фабрика, където работех по 12-14 часа всеки ден, за да изкарам пари за хляб – за мен и за семейството ми на село, на които помагах. Минаха 5-6 години, залюбихме се с млад и работлив младеж, с който склучихме брак. Настанихме се

в къща, в покрайнините на града тогава (сега квартал на София). Той също работеше много, в металургичния комбинат – голямата гордост на социализма. Родиха ни се 2 деца – момичета. Ние имахме голямо желание те да учат, защото на нас не ни беше дадена такава възможност, от пустата сиромашия. Тази наша мечта не се сбъдна – една-та учи до 11 клас, рано се залюби с момък от провинцията, създаде семейство и роди 2 момчета – нашите внуци. Другата в дълго търсене на любовта, остана стара мома. Така мечтата ни за изучени момичета с висше образование в семейството не се сбъдна.

В родното ми село, с двама от моите братя, построихме вила, на мястото на старата ни къща. Вилата беше приятно място за изкарване на летните ваканции на внуците. Само ще кажа, че този наш селски дом за много години никога не беше ограбван и разбиван от нашите съседи-роми. Бяха останали във въздуха онези стари, добри чувства от училищната скамейка и със старите баби от различните етноси в селото имахме обичай – щом сме там, да се виждаме седмично на кекс или баница и топла леблебия в двора на вилата, под старата липа. Бях известна като майсторка на точената баница, вкусните палачинки със сладко и тутманиците. Бабите от селото разказваха на техните деца и внуци как в този дом е живяла тяхна приятелка и съученичка, а тези млади хора имаха това като заръка – да уважават и да не пипат чуждото. Възпитавахме със съпруга ми и внуците в толерантност към различията.

Годините минаваха, децата растяха, внуците също. Единият внук е кръстен на моя съпруг, дядо му Петър. Обичах да чувам името и гласа му в ефира на националното радио, отразявайки човешки проблеми от здрав-

ната и социалната област. Другият също учи доста в университета и стана уважаван юрист, който има добра работа и позиции. Загубих съпруга си през 1987 г., гасна дълго време, помина се от тежка болест през месец септември. Роди ми се и правнук през 2000 година, който рядко виждах през годините, а ми се искаше повече да му се радвам. През цялото време мислех и желаех само доброто на моите близки. Времето летеше, животът препускаше. Работих дълго и упорито, направих повече от 40 години трудов стаж. Появиха се и първите некролози на моите братя и сестри – изпратих ги всичките, един по един. Останах най-голямата, но и сама. Често си мислех колко много усилия положих да ги отгледаме, заедно с мама, и да им дадем път в живота. След това животът ни подари много добри и лоши моменти, но очаквах повече благодарност и признателност за положените усилия, които не получих. По-страшното е, че изпратих в последния им път и мои племеници, децата на моите братя и сестри, което често ме кара да бъда тъжна, защото трябва да има ред в раздялата с този свят, но такъв нямаше.

Напуснах този свят на 20 април 2018 г. Остава ми надеждата децата и внуците да имат добър живот и много по-добро бъдеще и възможности.

Игра с орехи

Историята на Радка Канакова

Петя Димитрова,

*р. 1979 г., програмен директор
„Международни програми и проекти,
международна дейност, анализи и
детско участие“ в Института
за социални дейности и практики*

Казвам се Радка Канакова.

Родена през 1934 г. в Ботевград. Не мога да си спомня майка ми – тя е починала, когато съм била на 2 години. Пневмония. След това баща ми се ожени повторно. Никога не съм казала нито една лоша дума срещу мащехата си, но по-късно, в дългите зимни вечери, разказвах на внучките си колко зли са мащехите и как дават повече работа на доведените си дъщери. Готвех за цялото семейство и се грижех за по-малката ми сестра от втория брак на баща ми.

Бях малко дете, когато започна Втората световна война. Ядяхме основно хляб – не винаги имахме дори и малко. Живеехме близо до военната база в нашия град и целият квартал се страхуваше, че ще ни бомбардират. През нощите бягахме от къщите си или се криехме в мазетата и чувахме боботенето на самолетите, взривовете във Враца. Обикновено тичахме в гората – далеч от военните, смятахме, че е по-безопасно. Всъщност само веднъж нашият град беше бомбардиран – войната вече беше свършила и самолетите просто изхвърлиха бомбите – в гората, където обикновено се криехме.

След края на войната бавно възстановихме живота си. Бях добра ученичка. Успях да завърша гимназия – повечето от моите връстници не успяха. Освен това бях

много добра с граматиката и се научих да пиша на машина. Дори спечелих състезание за най-бързо и грамотно писане. Така ме поканиха да работя в милицията. Там срещнах бъдещия си съпруг. Една сутрин съм обяснявала на моя колежка, че съм се събудила рано, за да сготвя преди работа... Той е чул това и се е впечатлил от мен.

Така че се оженихме. Той беше от един близък град и ние се преместихме там. Макар и млад, той имаше собствена къща. Той беше много известен в града – неформален лидер, организираше много концерти, събития, празници... И пееше фантастично. Имахме две деца, аз организирах семейните традиции. Харесваше ми, когато събирах цялото семейство около масата, особено за Бъдни вечер. Тогава приготвих 11-те постни ястия, молах се, кадах с тамян; после хапвахме и се смеехме, и играехме лио-такмо – една игра с орехи, и пеехме песни. Миризмата на открития огън и тамяна изпълваше цялата кухня.

Съпругът ми почина млад и аз отново бях без подкрепа, но с две пораснали дъщери. По-голямата вече беше студентка по медицина в София, а на втората предстоеше кандидатстване. По това време работех в Съвета, секретарка на кмета. Заплатата ми не беше висока, но успях да образовам дъщерите си. Те станаха жени и се ожениха. Първата се разведе за няколко години, а втората остана сама, макар и неразведена. Но продължавахме да се събираме за всеки празник, на всяка Бъдни вечер.

Починах през 2009 г., у дома, на стария диван близо до кухненската маса.

Безусловна любов

Историята на баба Цветанка

Д-р Радосвета Стаменкова,
*р. 1965 г., лекар, консултант и учител
по теми, свързани с комуникации,
сексуално и репродуктивно здраве,
обществено здраве и превенция;
Изпълнителен директор на
Българската асоциация по семейно
планиране и сексуално здраве*

Казвам се Цветанка Кръстанова Томова.

Родена съм навръх Коледа през 1919 година, в Сливница. Баща ми беше ковач – висок, слаб и жилест като върбите, които растяха на нашата улица. Когато не беше на работа, татко винаги ходеше с бяла риза, разкопчан, с разгърнатата връхна дреха. Никога не носеше шал, дори в най-студените зимни дни. Когато е бил чирак, после калфа, е бил „македонствац“ – борил се освобождаването на Македония. През този период станали приятели с Яворов. Поетът често посещавал дюкяна на татковия майстор и казвал „Хайде, Кръстанчо, да ми донесеш едно хубаво кайве“. Като питах баща ми „Какъв човек беше Яворов?“, той отговаряше „Какъв, какъв, арамия беше!“. Майка ми Райна беше 2 години по-възрастна от баща ми. Правеше всичко възможно да скрие този факт, включително и с множество сини мастилени петна по паспорти, кръщелни свидетелства и други официални документи. Вървеше ми в учението и бях много добра в бродериите и готвенето. Косата ми беше толкова гъста, че често чупех гребени, докато я разресвах. Бях чудно красива и много млади мъже

ми искаха ръката. Исих да бъда учителка и като завърших, последвах мечтата си. По това време родителите ми уредиха сгледа с родителите на бъдещия ми съпруг Димитър. Той беше десет години по-голям от мен, завършил Теологическия факултет на Софийския университет „Свети Климент Охридски“ и според църковния канон трябваше да си избере съпруга преди да го ръкоположат за православен свещеник. Митко беше толкова красив, че когато го видях, цялата ми кръв се качи в главата, ръцете ми се разтрепераха и спрях да чувам околните шумове. На сватбения ми ден фризьорката отрязва голям сноп от косата ми, за да може да ми сложи сватбената диадема на главата. Имах красива рокля като на принцеса.

Мама и тате, София, 1912 г.

*Нашият сватбен ден,
София, 1938 г.*

Родиха ни се две деца – момче и момиче, и двамата се родиха по време на войната. Обожавах по-малкия си син и бях по-строга и взискателна към дъщеря си, каката – тя беше момичето на татко, а и момичетата трябва да бъдат по-отговорни, нали! Когато мъжът ми ме караше или наставляваше да направя нещо, аз ВИНАГИ казвах „Да, добре, Митко!“, а след това правех това, което аз бях преценила за правилно. Точно както капката пробива камъка...

*Пред „Света Неделя“,
църквата на Митко,
София, 1940 г.*

... Много жени бяха влюбени в необикновения ми съпруг – харизматичен, с омайващ глас на професионален певец, чудесен събеседник и разказвач с привлекателна усмивка. Понякога се чувствах недостойна за него и се опитвах да компенсирам това с моята грижовност, любов и готварски умения – уханието на ванилия и канела бяха запазената марка на нашия дом. Имахме редовно много интересни гости, почти всички вечери у нас бяха изпълнени със смях, спореци гласове и музика. По-късно съпругът ми се влюби в жена, по-равна нему, която спо-

ред него го допълваше по-добре. Това беше невъзможна, неизживяна любов, защото той беше свещеник, и дълъг и нещастен период и за трима ни, а и за децата. Един ден, когато другата жена беше отново у нас, говорейки си с него за литература и изкуство на един от чуждите езици, които и двамата говореха добре, грабнах чантата ѝ, излязох тичешком от къщи и я запокитих в Перловската река, която течеше наблизко. В този момент ми се искаше и аз да скоча и водата да ме отнесе, но имах малки деца, за които трябваше да се грижа.

*Бременна със сина ми,
София, 1942 г.*

...Времето минаваше, тази история отшумя, но горчивият вкус остана дълго след нея. Децата ни пораснаха, станаха студенти, завършиха. Животът не беше лесен – през комунистическия режим народната власт считаше свещениците за врагове на народа и в университета дъщеря ми и сина ми се сблъскваха с пречки и спънки. Дъщеря ми завърши френска филология като първенец

на випуска, ожени се за един млад лекар и роди скъпата ми внучка. Аз я отгледах и двете се обичахме безусловно. Грижих се всеотдайно за родителите си и за съпруга си до края на земния им път. Синът ми, блестящият инженер, прекрасното ми момче, се ожени когато стана на 50, роди му се дъщеричка, и три години по-късно той почина от

На 95-ия ми рожден ден с дъщеря ми, 2014 г.

рак. Грижих се и за него до последния му ден. Тази загуба разби сърцето ми, а очите ми загубиха блясъка си, но трябваше да живея, за да бдя над по-малката си внучка, докато израсте.

Живях достатъчно дълго, за да видя как правнукът ми – син на по-голямата ми внучка – завършва университет. Дъщеря ми и нейната дъщеря се грижеха с много обич за мен. Отидох си от този свят през 2016 г. на 96 години, заобиколена от семейството ми. До последния си час бях с ясен ум, четях списания, като най-много обичах историите за британското кралско семейство, обличах се в тон и с вкус, раздавах безусловна любов – нещото, в което винаги съм била най-добра. В последните години от живота ми най-сетне разбрах защо всички други от фамилията обичат котките – Любчо, един голям рижав добродушко направи живота ми по-добър до самия му край – гушкаше се в мен като топла и мека космата топка всеки ден, и мъркаше непрекъснато.

Парчета илюзия

Историята на Радка Илиева

Радостина Антонова,

р. 1974 г., доктор по социология, психолог, семеен терапевт, учител; работа с уязвими общности; програмен координатор в Ноу хау центъра за алтернативни грижи за деца към Нов български университет

Казвам се Радка Иванова Илиева, Цанова по мъж.

Родена съм по жътва през 1924 г. някъде из семейните ни ниви около село Долни Дъбник. Записали ме, когато мама се върнала в селото с мен. Попът, който ме записвал, бил пиан и не му се разправяло, кога точно съм родена. Затова избрал произволен ден от същата седмица и така официално аз съм родена на 24 август.

Баба Рада и дядо Илия бяха най-богатите хора в селото. Баба Рада я помня все усмихната от сутрин до вечер. Имаше една дълга завита плитка на главата си, която покриваше с бяла или шарена забрад-ка. Въртеше семейната кръчма, в която беше и единственото радио в селото. Хората я търсеха, когато имаше някой болен или когато жените раждаха. Наричаха я лечителката на селото. Дядо Илия беше едър тежък българин с големи силни ръце. Той ни учеше, че богатство с труд се изкарва и с труд се множи. Дядо Илия и баба Рада не са могли да имат деца и затова си осиновили едно ратайче сираче – дядо Илия го

харесал, защото било много работливо. Това бил баща ми Иван. Татко беше едър мъж, със светли коси и очи. Много благ и добър с хората и животните. Мама Иванка беше тиха, работлива жена. Те ни учеха, че глас не трябва да се повишава ни на човек, ни на животно.

Ние бяхме две сестри – аз най-голямата, Венка по-малката и най-малкият беше брат ни Илийчо. Венка беше красавицата на семейството от малка – гъста черна коса, големи красиви тъмни очи, като актрисите от черно-белите снимки. Илийчо все беше болнав, такъв слабичък и все гледаше да е около нас, когато излизаме из селото. От детството помня работата, която никога не свършваше. Лятно време татко ни будеше още преди да е съмнало и отивахме на нивата. Зимно време все се намираше нещо за правене – чистене, готвене, слугуване в кръчмата. Дядо Илия държеше всичките му внуци да са изучени. И така ние с Венка завършихме 7-и клас. Но семейството искаше да плати по-натам само на Илийчо – да стане летец.

Дойде войната. У нас разквартируваха немци. Дядо и татко много ни пазеха от тях и все ни прашаха някъде – я да помагаме на някого в селото, я да се учим, я нещо друго. Аз тогава се бях влюбила в едно момче от селото. Той беше военен. Помня черните му блестящи очи, плътния глас и стройното му тяло, на което униформата стоеше като по калъп. После той загина на фронта. През войната умря и най-добрата ми приятелка Ветка от туберкулоза. Нейният брат Цоно беше със смъртна присъда за подривна комунистическа дейност във войската. Тогава всички говореха, как майка му Мария, за да не загуби и второто си дете, продала двата вола, които имали и дала всичките пари на съдията. Той заменил смъртната присъда с дожи-

вотна. Ние със сестра ми Венка често ходихме при леля Мария да ѝ помагаме с каквото можем.

И тогава дойде първият голям обрат и за България, и за мен. През лятото на 1944 г. немците започнаха да събират де що храна намираха из къщите, в които бяха разквартирувани. И един ден обраха нашите кокошки и заминаха – кой каквото можа награби. Влязоха в селото под строй, а си тръгнаха на бегом, кой как сварил да се облече. Идваха като аслани, а си тръгнаха като насрани...

В края на лятото властта в София се смени, царят беше изгонен. Много хора започнаха да заминават за големите градове. И тогава със сестра ми решихме, че искаме да се учим и да си пробваме късмета в големия град. Така една нощ през есента на 1944 г. с по една бохча дрехи и малко храна ние тихо се измъкнахме от къщи и тайно заминахме с нощния влак за София. Там, в следвоенна, бедна и бомбардирана София бързо си намерихме квартира и се записахме да учим. Новата власт и нашето бягство бяха тежък удар за семейството ни. Дядо повече не ми проговори...

Венка и аз записахме да учим счетоводство. Работихме тук-там по малко. Работата, студът и гладът не ни плашеха – нали бяхме заедно.

По-късно в София ни намери братът на Венка – Цоно. Той ни разказа, как след 9-и септември той бил освободен от затвора и се върнал в Долни Дъбник. Станал част от новата власт. Разказа ни как татко отишъл при него един ден и със сълзи на очи го помолил той да дойде да одържави земите и животните на семейството ни. Из България се носеха страшни разкази за зверства и убийства по време на одържавяването. И Цоно направил всичко мирно и тихо. Даже позволил на дядо да продаде два вола.

Татко го помолил, като отиде да учи в София, да ни намери с Венка и да се грижи за нас.

Така една година след това ние с Цоно се оженихме. С парите от двата

та вола, които дядо продал последни, си купихме жилище в София. Междувременно се родиха двете ни дъщери Венета и Мариана. Цоно започна бързо да расте в работата си. И един ден той каза, че са му предложили дипломатическа работа в Източна Германия. И ние заминахме.

В Германия дъщерите ни проговориха и тръгнаха на училище. В Германия видяхме, как човешкият живот вече не струваше пукната пара.

След Германия ни изпратиха в Ирак. Отново на дипломатическа мисия. В Ирак видяхме как парите сменят правителства за броени дни.

След това в средата на 60-те години се върнахме в България. Венета постъпи в първия випуск на немската софийска гимназия, а Мариана – в първия випуск на френската. И двете отдавна говореха по няколко езика и свиреха поне на един музикален инструмент. Те имаха много приятели и апартаментът ни вечно беше пълен с млади хора. Венета стана преводач, Мариана – инженер. Живеех живота си вече чрез децата си. Съпругът ми се беше посветил и на семейството, и на работата си. Вярвахме, че усилията ни да строим една силна и независима България ще имат своя положителен резултат. Скоро.

И двете ми дъщери се омъжиха несполучливо. И двете за наследници на чешки емигранти в България от края на миналия век. Една година след сватбата Венета се разболя от мултиплена склероза и повече не стана от леглото. Ние я прибрахме при нас заедно с детето ѝ – Радостина. При каквито и лекари да ходихме, каквото и да направихме с Цоно, тя почина през 1985 г. Ние отгледахме Радостина като наше дете. Мариана пътува и работи заедно с мъжа си и детето им Анна доста години из арабските страни. През 1985 г. той „избяга“ за Щатите, а Мариана и Ани се върнаха в България.

Четири години по-късно дойде и вторият обрат за България, и за нас. Комунистическите режими в Източна Европа започнаха един по един да падат. Падна и този в България. Не знаехме какво ще правим, беше ни страх и за живота ни и за децата. Но имяхме много приятели и успяхме да преживеем първите няколко гладни години. Успяме да изучим и отгледаме внучките.

После ни върнаха земите. За нас, родените преди 1944 г. те означаваха тежък труд. Родените след 1944 г. виждаха в тях само пари. Родата се изпокара и раздели, всеки грабнал своето парче илюзия за сигурност и пари.

Старостта и несигурността ни връхлетяха едновременно. Отгледахме дъщерите си като принцеси. Но с нищо не можахме да помогнем на внучките – те от гимназията започнаха сами да се борят с живота. Болно ми е и ме е страх за тях като виждам, в какво време живеят. Сърцето ми се къса и все повече се отчайвам като гледам, как се разпродава на безценица тази България, за която ние се борихме и която градяхме.

Починах през 2000 г. от рак. Децата не ме оставиха до последно. Цоно почина 4 години след мен.

Човек сред хора живее

Историята на дядо Георги

Ралица Згалеvsка,

р. 1974 г., филолог;

работа с младежи и уязвими

групи по теми, свързани

с комуникации и здравна превенция;

проектен координатор в Българската асоциация

по семейно планиране и сексуално здраве

Внуците ни, деца още, тичаха помамени от неустоимото ухане на току-що опечена баница или питка, и искаха, но тя никога не даваше веднага. Завиваше тавата с плътна бяла кърпа, сгъната на няколко ката, и не разрешаваше да се пипа поне четвърт час. Казваше им, че трябвало да отиде да си обиколи нивата. Мисля, че това беше нейният начин да ги учи на търпение и ред. Жена ми Гергина. С нея се събрахме през 1945 г. и първоначално живеехме под наем в района на Лъвовия мост. Дотогава тя живееше със семейството си в Бусманци. Като дойде в града – отрязва си хубавата плитка, за да приличала на гражданка. Опитах се да я разубедея, но безуспешно. След това и на двамата ни беше мъчно за дългите черни къдрици, но тя никога не си призна това. Няколко години по-късно с помощта на баща ѝ Стефан си построихме къща на Гара Искър, сравнително близо до родителите и другите ѝ две сестри. Гергина беше винаги сериозна и често припряна, но умееше да върти къщата и градината. Беше завършила четвърто отделение с отличие в местното училище, но не продължила да учи, защото трябвало да ходи в съседното село, а само тя е била момиче и се отказала. Имаше навика да къта разни според мен невинаги потребни неща по ъглите, защото можело

да потрѣбват по-късно. Пред съседите и пред непознати винаги се усмихваше и се показваше любезна. За нея винаги беше важно „какво ще кажат хората“.

Аз бях различен. За мен винаги беше водещо как се чувствам и никак не обичах изкуствените любезности. Разбира се, гледах да не обиждам никого и да не си създавам сам врагове. Човек сред хора живее!

Казвам се Георги Ефтимов Дойчев и съм роден на 8 април в далечната 1919 година в село Скрът, Петричко, близо до границата с Гърция. Имах двама братя – по-малък, Борис, и по-голям – Йордан. Две от децата, които роди майка, починаха още невръстни. Като дете много обичах да играя и трудно ме свърташе на едно място. С приятелите обичахме да се скитаме и да разузнаваме околностите. Като по-малки деца, още на село, любимата ни надпревара беше кой ще хвърли най-далече камък в реката... Майка ми Димка все викаше подир мен и ме гълчеше и все ми посочваше братята ми за пример, че били послушни и изпълнителни... Брат ми Данчо завърши история и учителстваше из страната. По някое време

се разбра, че има глаукома и постепенно загуби зрението си. В последните си години различаваше само светлина и тъмнина. До края на дните си живееше при нас в къщата – нямаше си никого другиго. По това време да си учител беше мисия и който се захванеше с нея – се отдаваше напълно на това занимание. Затова така и не създаде семейство. А пък другият ми брат Борис – с него се имахме по-малко – беше офицер. Жена му Златка все болнава ходеше. По мнение на близки и приятели, които познаваха и трима ни, аз бях най-окомуш.

Бях малък, когато ни доведоха в София. Учих до 4 отделение, а на 15 години започнах да работя, за да помагам на семейството ми: продавах вестници, като момче за всичко в една тенекиджийска работилница..., каквото се намереше. По-късно започнах като майстор печатар в печатница „Тодор Димитров“ на ул. „Веслец“ – зареждах кòлите на книгите и следях печатането да върви гладко. Печатахме реклами, исторически хроники и романи, избрани класици, а по-късно книгите на комунистическата пропаганда. За един кратък период работих и като словослагател. Това обаче беше пипкава, бих казал „ювелирна“ работа. Не беше за мен. Преглеждах на място всички издания, които пускахме, и което ми харесваше – занасях си вкъщи да си чета преди заспиване. Нямах друго свободно време, че все имаше нещо да се прави. Понякога вземах книги и от Градската библиотека. Книгите разкриваха пред мен цели непознати светове! Най-много ми харесваше да потъна в страниците на криминален или военно-исторически роман – много живо си представях някои от описваните батални сцени. А когато се случваше авторът да е истински майстор на словото – съпреживявах болката, любовта и стремежите на героите. Случ-

*Със съпругата
ми и дъщеря
ми, 1948 г.*

ваше се дори да си поплаквам... Не знам дали от книгите или по други някакви неведоми пътища, но у мен с годините постепенно се настани и затвърди убеждението, че политиката е мръсна работа и че ако човек иска да остане почтен, в мир със себе си и уважаван – никога не трябва да се захваща с политика.

Татко ми Ефтим Дойчев – смел и дързък човек с добро сърце – винаги ни подкрепяше в семейството. Мисля, че ме разбираше по-добре от майка и по-късно най-добре от всички хора, които бяха близо до мен през живота ми. Беше предприемчив. Помня, бях дете още, през 30-те години държеше бакалия на къоше, близо до Лъвовия мост. Тогава живеехме под наем в района. По времето между двете войни хората бяха много бедни и доста от тях пазаруваха „на вересия“. Бизнесът му фалира след Втората световна война, по времето на Третата националната катастрофа. През годините се случвало да живее между гърци, евреи, цигани и турци, затова назнаиваше по малко от езиците им. Работеше и в митницата на Централна гара. Разказваше ни, че е бил за кратко кмет в селото, където съм роден, но понеже бил неудобен за

някаго – наложило се да избяга оттам и да дойде в София. Разказваше ни също, че като комита по времето на Македоноодринското опълчение (1912 – 1913) се е срещал с Яворов, който по него време ръководел чета. Пеели заедно хайдушки песни. Аз научих няколко от него и по време на сбирки с приятели понякога, наред със старите градски, които ни бяха любими, припяхме и тях:

*Ден денувам – кътища потайни
нощ ношувам – пътища незнайни;
няма тато, нито мама –
тато да ругае,
мама да ридае...*

*Леле моя
ти Пирин планино!
Море черно
цариградско вино.*

*С враг врагувам – мяра според мяра,
с благ благувам – вяра зарад вяра;
нямам братец, ни сестрица –
братец да ме хвали,
а сестра да жали...*

*Леле моя
сабя халосия!
Море люта
одринска ракия.*

*Бог богува – нека си богува,
цар царува – века ли царува?
Нямам либе, първа обич –
мене да очаква
и да ме оплаква...*

*Леле моя
пушка огнебойка!
Море тънка
солунска девойка.*

Татко има орден за храброст и получаваше към пенсията си добавка за участието си в националноосвободителното движение.

От брака ми с Гергина имам дъщеря – Стефанка (Стефка). Роди ни се през ноември 1946 г. Кръстихме я на името на тъста ми по мое желание. Дедо Стефан беше силен човек, трудолюбив и грижовен стопанин – земеделец и земевладелец. Грижеше се за около 100 дка земя и много тежко се раздели с нея, когато образуваха ТКЗС-тата през 1957 г. Шест години по-късно почина от рак. Стефка беше добро дете, но често нетърпелива и доста своенравна. Много я обичах. Случваше се в работилничката на двора да майсторим заедно разни неща – дървена сабя, гардероб от кашон..., тогава ѝ разказвах разни истории. А с майка си правеха парцалени кукли и шиеха и плетяха дрехи за тях. Понякога се случваше да се заинати и от честолюбие да не отстъпва от своето, дори да осъзнае, че не е права. Веднъж се скарахме за някаква дреболия и не си говорихме много дълго време. Беше вече омъжена и внуците ми – обожавах ги и двамата – се бяха родили и поотрасли. Опитвах се как ли не да подобра отношенията ни, дори вече не помнех за какво се бяхме спречкали, тя не отстъпваше. Много ми тежеше и истински страдах от тази нейна твърдоглавост, но бях безсилен да я променя. В такива моменти донякъде ме спасяваше любимият ми Черньо – едър черен лъскав ко тарак, с дълги бели мустаци, светло зелени благи очи и добър нрав. Беше и отличен ловец! Щом го вземех на коленете си веднага примижаваше и започваше да мърка от удоволствие. Черньо беше при мен за утеха и когато умирах, ненавършил 60, през есента на 1978 г. Получавах инфаркт. Няколко години преди това бяха оперирали

сънната ми артерия. Не зная дали имаше връзка. Животното сякаш усети, че нещо се случва с мен: както лежеше на кълбо на леглото до мен, изведнъж се изправи, огледа се безпомощно и хукна навън с пронизително тревожно мяукане, сякаш да търси помощ... Последният човек, който видях, преди да се замъгли съвсем пред погледа ми, беше внучката ми, четиригодишната тогава Ралица – дотича при мен, задърпа мекото масленозелено одеяло, с което бях завит, искаше да ѝ разкажа приказка. Така и не можах... Сирената на линейката беше последното нещо, което чух, преди да издъхна.

Лихвари

Историята на Петър Христов

Събина Христова,
*р. 1978 г., психолог в Регионален
център за подкрепа и приобщаващо
образование в Ловеч*

Казвам се Петър Петров Христов.

Роден съм в далечната 1932 година в село Славщица, община Угърчин, област Ловеч. Роден съм в семейство от средната класа и съм единствено дете на моите родители. Баща ми беше дребен търговец и почти никога го нямаше вкъщи. Майка ми беше домакиня и се грижише за мен и домакинството.

Бях много ученолюбиво дете и учех в основното училище в нашето село до завършването на основно образование, след което ходих до гр. Угърчин на училище, където завърших средно образование. Точно тогава баща ми се разболя и ослепя! Аз имах желание да продължа образованието си, но се налагаше и да започна да издържам семейството и така хем учех за учител, хем работех до деня, в който дойдоха в къщи лихвари, от които баща ми беше заемал пари за търговията си и стана ясно, че ние с майка ми трябваше да връщаме тези пари! Опитвахме да

обработваме повече земя, но беше много трудно, тъй като не смогахме!

Аз обаче едновременно с това завърших образованието си за учител и започнах да работя в съседно селско училище като начален учител. Заплатата ми едва стигаше да връщам дълга, носех си за обяд храна от вкъщи..., абе много труден живот беше, но дойде някаква инфлация и ние с мама успяхме да продадем земя и да върнем целия дълг на баща ми!

Ожених се за едно момиче от нашето село, което беше без образование, но много работно – работеше в завод в „Златна Панега“. Родиха ни се 2 деца – момче и момиче. Момчето го мързеше да учи и аз от срам една година го оставих да пасе кравите и да не ходи на училище. После да видите какъв примерен ученик беше, че чак за инженер завърши!

Имам от тях двама внуци и една внучка, с която много се гордея! Винаги казвам на децата си и внуците да не теглят пари от банките, че те сега ще теглят, но може да се наложи друг да ги връща и трябва да се мисли!

Починах на 18.01.2014 година.

Божидар

Историята на Тотка Ангелова

Теодора Бориславова,
*р. 1985 г., училищен психолог,
опит с младежи в конфликт
със закона*

Със съпруга ми в София, 1951 г.

Името ми е Тотка Драганова Ангелова (по мъж).

Родена съм на 8 юни 1927 г. в с. Бъркач, Плевенско. Единствена дъщеря съм в богато земевладелско семейство. Имам смарагдовозелени очи и кестенява коса. Да си кажа честно, направо съм си красавица. Не само на село, дори и в София се обръщаха след мен.

Учих до 4-то отделение, после дойде войната и всичко се промени...

Омъжих се на 20 г. за Иван – млад и хубав инженер от Ихтиманския край. Много ме искаха, но в този имаше най-много класа. Преместихме се да живеем в София. Ваньо много ме обичаше, аз много го уважавах. Той беше честен и интелигентен. Работеше много и все повече го търсеха. На 10.07.1949 г. родих първия ни син. Мисля, че това беше най-щастливият ми ден. Тогава, може би, за първи път усетих какво е истински, безусловно да обичаш. Кръстихме го Борислав. Боби беше голямата ми

радост. Тих, скромен, добър, умен. Пет години по-късно родих втория ни син – Драгомир. Драго нямаше нищо общо с Боби. Опърничав, устат, все не може да си намери място и злояд. Хич не го разбирах това дете..., но с брат си много се обичаха. И двамата станаха инженери, като баща си. Ваньо започна много да пътува, най-вече в Либия. Много строяха там. През 63-та и аз бях с него в Сирия. Цял живот го помних това пътуване. Накупих много неща за чеиз, ако ми се роди дъщеря или внучка.

Дъщеря не ми се роди, но през 1985 г. Боби ме дари с внучка. Значи, сбъркала съм, май това беше най-щастливият ми ден. Винаги съм искала момиче! А това дойде направо като чудо. Кръстихме я Теодора, значи Божи Дар, но е кръстена на мен. Сестрата на майка ѝ се казва също Теодора, но това е случайност. На мен е кръстена. Заедно си празнуваме на Тодоровден.

И две години по-късно животът ми тръгна в друга посока. Ваньо почина. Децата си имаха проблеми. Боби се изнесе със семейството си в нов апартамент. Останах само с Драго вкъщи. Пусто ми беше. После и Драго се ожени. Животът на децата ми вървеше, а моят сякаш спря. Дорчето, внучката ми, която много прилича на мен и на Боби, ми е светлинката. Всичко за нея бих дала. Имах и още двама внуци, момчета, но никой не ми беше така близо до сърцето, както тя. Някои хора смятаха, че аз нямам сърце. Но това не е вярно. Имах сърце, просто в него имаше място за малко хора.

Явно съм направила някои грешки, защото животът стана много суров за мене. Боби почина. Ненадейно. Инфаркт. Ей, Боже, душата ми изгоря! Последваха още нещастия. Внукът ми почина. Той беше болен, ясно беше, че няма да го бъде, затова май и не можах много да се

привържа към него... Казах си стига толкова вече, достатъчно мъка, но не би... След една година вторият ми син почина. Драго. Не очаквах, че имам място за още мъка в сърцето, но ей на – Драго, трудното ми дете, което все наопаки беше... Нямам сили вече и без него да живея. Легнах след смъртта му и не станах. Чаках. Дорчето дойде един ден. Виждах я, но като през мъгла. Разглеждахме стари снимки. Припомни ми хубави неща. Стана ми добре. След 2 дни, точно 3 месеца след смъртта на Драго, на 13.12.2007 г. си тръгнах и аз от този свят. Спокойна.

ДОСТОЙНСТВО

Историята на Тончо Конов

Тони Тончева,

*р. 1965 г., клиничен психолог, EMDR терапевт,
опит с уязвими групи и семейства,
член на Управителния съвет на Българската
асоциация по семейно планиране и сексуално здраве*

Казвам се Тончо Конов.

Роден съм в красиво село в Северна България някъде през есента, не съм сигурен, че някой знае точната дата, нямаше кой да я помни. Останах сирак много малък, няхах 3 години, когато мама се спомина, а баща ми дори преди това. Отгледа ме най-бедната ми леля, даже много роднини казваха, че не съм бил същия, сиреч не съм тяхна рода, сигур заради земите да не делят с мене.

Грамотен съм, ходех на училище, ако не пасях на леля говедата някъде до към шестнайстата си година, когато реших да напусна училище и да живея своя живот. Бях много добър в картите, играех смело, рисковано и печелех! Започнах да пътувам до съседни градове и страни и да залагам, играех, печелех и в този период изядох доста бой! Мъжете, дето губеха си търсеха парите, но никога не намериха в мен повече от дребни. Още тогава обикнах лозята, гроздето и виното, криех в къртичини в лозята на България, Румъния, Австрия спечелените от карти пари.

Посъбрах малко, поулегнах, върнах се в България и реших да се ожения. Взах си красива, висока жена с буйна черна коса и сиви очи, Радка. И тя не беше от имотно семейство, имаше брат комунист, говореше против властта. Обичах я, тя мен не май, то аз не съм и красив. С нея съг-

Стандарт за яйца. Имаше период, в който работех на две работи, едната беше да събирам от стопаните яйца и да ги предавам в „Яйцекон“.

радихме първия си дом с двете си ръце, сами си направихме тухлите от кирпич, вдигнахме две стени, другите две бяха от дувара. Родиха ни се двама сина, мен ме мобилизираха и воювах близо две години против фашизма и тя остана сама. Тогава са гладували, та малкият син не порасна много висок, но бяха хубави момчета, на нея. Тежко ѝ е било с две момчета сама, нищо че малкият, Васил, все край нас се

въртеше, попиваше с очи и така се учеше и на строителство, да готви, да коси, за всичко го биваше. Тогава, докато бях на война, тя май си беше поискала внучка да не е сама – толкоз добра жена беше, че Господ ни даде не една, а три, и две правнучки, Радка доживя да види.

Така става в този живот, като силно искаш нещо, то идва щедро, и по много. Така стана и с моите печки, страст ли беше, много ли съм мръзнал като дете, не знам, но все ми беше студено и все печки купувах, на ток, на газ, комбинирани, всякакви, по едно време над десет бяха под сайванта. Другата ми страст бяха баднетата, буретата за виното, запиявах се със седмици по България да търся най-хубавото бадне, та хубаво вино да стане.

Достоен човек бях, не търпях неправда, според моя

аршин. Насред село на мегдана скъсах партийната си книжка като тръгнах насила да изземват нивите на бедняците, не беше добро това и така скъсах с новата власт, хем сам аз преди вярвах и мислех „добро е“. След много години разбрах, че тогава съм си създам врагове, но и съм спасил от заблуда децата си.

Горд човек бях, все гледах да не се изложам пред синовете и внучките, никога не ме видяха разпасан, пийнал или да са чули лоша дума от мен. Ама за последното пак Радка ме спираше. Имах адет, като млад, като се ядосам и псувам. Отиваме един ден на бостана със софийските внучки, на малкия син, на Васил децата, и магарето взе че легна насред пътя и не иска да стане. Че като го запсувах, а чувам на мене кръстената Тони пита баба си „Бабо, защо дядо казва на магарето Мончо жена, то нали е мъжко магаре?“ Така ме досрамя, а и Радка не ми остана длъжна – „Ей, дъртия, така ми казваше, да спреш да говориш глупости пред децата!“ И спрях!

Гордостта ме движеше, достойнство да има човека, честното си име да опази, това им предадох, имоти и имаш и нямаш, но името си внимавай къде пишеш, че само него истински имаш.

Умрях на 82 години от гордост, задавих се, отказах да се храня с другите заради инсултите и трудно преглъщах, така и не можах да преглътна, че посегнах на името ми и не простих. Но това е друга, тъжна история, за алчност, предателство и власт.

Издание на Българската асоциация
по семейно планиране и сексуално здраве

София, 2022 г.

Проект „Промяна на наратива:
Разказвачите на истории“

Авторите: здравни специалисти и здравни медиатори, психолози, професионалисти, работещи на терен и с различни уязвими общности от Благоевград, Казанлък, Ловеч, Монтана, Плевен, Перник, Пловдив, Русе, Сливен, София и Сунгурларе

Разказите в настоящото издание представят от първо лице историите на бабите и дядовците на авторите. Написването на текстовете е част от процеса на осъзнаване на личната история като възможност за предаване на послания, проява на смелост за извършване на промяна и разчупване на предразсъдъците.

Историите са следствие от участието на авторите в тридневно обучение с двама вдъхновяващи преподаватели от Колумбийския университет за разказване на истории (сторителинг) и техники и въздействия за отправяне на послания и промяна на наратива.